

UDK 821.163.42.09 Angelinović, D.
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 15. 09. 2005.
Prihvaćen za tisak: 27. 10. 2006.

IVAN PEDERIN
Sveučilište u Zadru
Odjel za njemački jezik i književnost
Obala kralja Petra Krešimira IV. 2, HR – 23000 Zadar

HRVATSKI VELIKOSRBI – DANKO ANGJELINOVIĆ

Danko Angelinović je s većinom svoje braće pripadao onom naraštaju hrvatskih pisaca i političara koji su se u Dalmaciji vrlo odlučno suprotstavili Austriji u doba oko Balkanskih ratova. Za razliku od većine tih ljudi koji su se poslije rata orijentirali hrvatski ili su bili Jugoslaveni hrvatskog tipa kao Milan Marjanović, Angelinović je prionuo uz jugoslavenstvo srpskog tipa i u tom je držanju ustrajao i poslije Drugog svjetskog rata, pa je to mogao biti jedan od razloga zbog kojih on nije proganjan poslije 1945. kao većina sudionika hrvatskog otpora protiv talijanske okupacije koji su poslije 1945. ubijeni, bačeni u tamnicu ili su morali bježati. Angelinović je bio pisac sa uočljivim odrazima nadrealizma, ali je njegova poezija često rodoljubno-jugoslavenska što je znatno umanjilo njezinu vrijednost. On je književno preživio Drugi svjetski rat zahvaljujući prije svega Živku Jeličiću čija je riječ s okusom službenosti dala podršku Angelinoviću.

KLJUČNE RIJEČI: *pisac, političar, realist, poezija, romani.*

Razlika između hrvatskih i srpskih Jugoslavena velika je.¹ Međutim, među Hrvatima koji su se 1919. suprotstavljali talijanskoj okupaciji oslanjajući se na Srbe² našlo se onih koji su prionuli uz velikosrpsku ideologiju. To je Antonije P. Farčić iz Vele Luke na Korčuli koji je deportiran u Italiju i tamo stradao.³ Na srpsku stranu stali su Mirko Buić, braća Ivo, Nato i Oskar Čičin Šain, koji su umrli u četničkoj emigraciji Manfred Paštrović koji je bio ministar i kasnije član jugoslavenske vlade u Kairu, Viktor Novak koji se isticao mržnjom protiv svega katoličkoga, o njemu je bilo riječi u naprijed spomenutom prilogu. Paštrović se vratio i umro je u Zadru. Na srpskoj strani bili su pjesnici Đuro Vilović i Niko Bartulović, katolici, prvi čak katolički raspop, oba u četnicima, do danas neproučeni.

¹ Ivan Pederin, "Prestrojavanje nacionalnih ideologija u doba oko prvog svjetskog rata kod Hrvata, Srba i Slovenaca, I. Jugoslavija za Hrvate i Slovence", *Hrvatska obzorja*, god. XI, 2003, br. 1-2, str. 3-54.

² Ivan Pederin, "Otpor talijanskoj okupaciji na Korčuli i otocima (1918-1921)", *Godišnjak grada Korčule*, 7, 2002, str. 299-329.

³ O njemu u naprijed spomenutom radu. On je napisao knjigu pod naslovom *Ce que j'ai souffert: procedes des autorités italiennes dans les terriroires yougoslaves occupes*, Paris, 1919., pa knjigu *Stihovi*, Dubrovnik, 1924.. i *Pesme*, Šibenik, 1934. Negdje godine 1953. napisao je nekoliko priloga o srpskom pomorstvu u beogradskoj *Politici* i tu je hrvatske pomorce uvrstio u srpske. Ja sam onda kao srednjoškolac, točnije onda sam bio izbačen iz škole kao buržuj i sin haesesovca koji nije htio u partizane, otišao potomcima tih pomoraca i oni su napisali ispravak u kojem su istakli da oni nisu Srbi. Farčić je o odgovorio. O tome je bilo govora 2003. prigodom proslave pedesete obljetnice mature. Goran Kalogjera ipak ga je kao Antuna, a on se potpisivao s Antonije P. Farčić, uvrstio u antologiju *Hrvatsko pjesništvo na otoku Korčuli*, Rijeka, 1993.

Beogradsko ministarstvo osnovalo je 1921. u Splitu Narodno kazalište koje su vodili orjunaši Niko Bartulović i Mirko Korolija. Jugoslavenski sokoli, *Jadranska straža* pravili su parade na rođendan prinčeva ili kraljice, na Jadranski dan, na Đurđevdan, na dan sv. Ćirila i Metoda, na Strossmayerov i zrnkofrankopanski dan. Škole su se nazivale po kralju Petru osloboditelju, Milošu Obiliću, Majci Jugovića, Karađorđu. Ivo Tartaglia bio je dugogodišnji predsjednik *Jadranske straže*, ali je djelovao prototalijanski, iako je bio Jugoslaven.⁴ Predsjednik Proforskog društva bio je velikosrpski orijentirani Silvije Alfrević. Orjuna je bila korporativna organizacija po uzoru na crne košulje, vodili su je odvjetnik Krstulović, Bere Angjelinović, Edo Bulat, Marko Nani, Ljubo Leontić. Njezini jurišnici vršili su teror. Ova organizacija bila je vezana s četnicima Ilijom Trifunovićem Birčaninom i Kostom Pećancem.⁵

Na velikosrpskoj strani osobito se isticala obitelj Angjelinović, braća Grgo, Danko i Bere. Oni su se pred Prvi svjetski rat isticali nasilničkim vladanjem. Oni su u kavani Troccoli u Splitu, to su bila dva brata Angjelinovića (imena se u izvoru ne čitaju), dr. Aleksandar Mitrović, Oskar Tartaglia, Carević, bankovni činovnik Jakaša, pokušali pjevati crnogorsku i bugarsku himnu i izazivali su neke časnike, a da se nisu nimalo zamislili ni zabrinuli zbog velikosrpskih povika s one druge strane.⁶ Bere Angjelinović je za Jugoslavije u demonstracijama ubio Marka Zovka, Grgo Angjelinović predvodio je 5. prosinca 1918. skupinu dalmatinskih mornara, policajaca i sokolaša koji su otvorili paljbu iz mitraljeza na goloruke demonstrante na Jelačićevu trgu u Zagrebu. Bilo je 14 mrtvih.⁷

Velikosrpska orijentacija gasila se kod Hrvata, pa su Jugoslaveni Josip Smodlaka i Ljubo Leontić kasnije služili Tita, Edo Bulat Antu Pavelića, a Grgo Angjelinović koji je bio ministar, senator i poklisar, kao umirovljenik 1939. održao je govor u beogradskom parlamentu u kojem je upozorio da je država u opasnosti jer se misao narodnog jedinstva raspada, Jugoslaveni se osjećaju izopćeni iz hrvatskog naroda i smatraju se beogradskim plaćenicima, u Beogradu se smatraju nečijim eksponentima. Hrvati su posve zaničevali svoje duge jugoslavenske tradicije.⁸ Već Stjepana Radića napadali su iz Beograda kao demagoga, a Zagreb kao crnožuto leglo. Hrvatima se Austro-Ugarska sve više pričinjala kao pojam slobode i demokracije pa Ante Trumbić i Ivan Lorković osnivaju Hrvatsku federalističku seljačku stranku s kojom surađuje Pavelićeva Stranka prava do njegova odlaska u emigraciju. Srbi vrše politička ubojstva, bilo ih je do 1928. čak 600.⁹

Danko Angjelinović rodio se u Makarskoj 13. travnja 1893. kao sin mjesnog učitelja. Obitelj mu inače potječe iz Sućurja na otoku Hvaru. Školovao se u Splitu i Zagrebu gdje je

⁴ Norka Machiedo Mladinić, *Životni put Ive Tartaglie*, Split, 2001.

⁵ Aleksandar Jakir, *Dalmatien zwischen den Weltkriegen*, München, 1999, str. 363-368.

⁶ Državni Arhiv u Zadru, 676(1912) 1845, 1888/p.

⁷ A. Jakir, *op. cit.*, str. 373.

⁸ A. Jakir, *op. cit.*, str. 389.

⁹ Bosiljka Janjatović i Petar Strčić, "O ubojstvu Dr. Milana Šufflaya", *Historijski zbornik*, XLVI, 1993, str. 89-107. Slika Hrvatske kao crnožuto leglo ostala je do danas kao neki uteg ili hipoteka na hrvatskoj politici. Tu mogu spomenuti Žarka Domljana i njegovo vrlo loše mišljenje o Austro-Ugarskoj koja se temelji na nazorima što polaze od politike, a ne od znanosti. Takav razgovor vodio sam nedavno s mojim prijateljem Domljanom u njegovoj kući u Zagrebu. Nema revizije jugounutarističke povjesnice bez revizije slike Austro-Ugarske. Ovdje mogu spomenuti moj rad pod naslovom *Austrija u europskoj publicistici u doba oko prvog svjetskog rata*, u: *Godišnjak njemačke narodnosne zajednice*, VDG Jahrbuch 2002. Tu se vidi da je Austro-Ugarska imala velik ugled i kod svojih protivnika.

otvorio i odvjatničku pisarnicu pa je tamo i ostao kao jedan od onih brojnih Dalmatinaca što su poslije Prvog svjetskog rata, a osobito poslije Drugog, otišli u Zagreb. Odvjatničku pisarnicu vodio je zajedno s bratom Grgom koji se isticao kao član Pribičevićeve Demokratske stranke. Poslije Šestojanuarske diktature Grga Angjelinović je s Ivanom Ribarom bio jedan od osnivača Jugoslavenske nacionalne stranke koja je okupila ljude iz raznih drugih stranaka. Danko se nije bavio politikom, mada bratu vrlo blizak, ali su ga Talijani 1941. ipak zatvorili, a potom deportirali u logor na Siciliji. Iz tog logora oslobođen je 1944., kad su se saveznici iskrcali na Siciliji pa je otišao u Kairo, a iza rata vratio se u domovinu.¹⁰

U književnosti se javio kao mlad čovjek 1918., a objavljivao je do pred smrt 19. rujna 1963. Danko Angjelinović je bio član obitelji koja je politici nove države nešto dugovala, brat mu je u politici aktivno i sudjelovao. Iako se sam Danko Angjelinović nije aktivno bavio politikom, politika je nazočna u njegovom književnom djelu, on je pjesnik jugoslavenskog velikosrpstva. Time je on išao protiv osnovnog zakona suvremene književnosti pa je to bilo razlogom nekih loših kritika koje su o njegovim knjigama napisane, što će se vidjeti niže.

Angjelinović je sebe smatrao piscem realistom. Knjigu *Robovi zemlje* nazvao je u podnaslovu još *Književnom fotomontažom jednoga sela u Hrvatskom zagorju* (Zagreb, 1933) pa je u uvodu, koji je nazvao "Podižem zastor" napisao da seljake opisuje onakvima kakvi jesu, da im ni imena nije mijenjao. To je misao termina *fotomontaža*. U uvodu knjige *Šaka Trcaka* (Zagreb, 1954) pod naslovom "Dragi štioče" pisao je o svojim likovima: *Svi su oni živa živcata lica iz naše sredine, moji drugovi i prijatelji, neke od njih susrećeš dnevno, a događaji nisu izmišljeni, već su se dogodili, makar koliko čudnovati, živim ljudima* (str. 5-6). Ovaj nazor dovodi Angjelinovića u blizinu zavičajnog romana (*Heimatroman, roman terrier*) s kojim ga vezuje još i njegov odnos prema državi, a taj ne poznaje trvenja i napetosti. Sličnost je ipak udaljena. Jer dok se zavičajni roman brani od Bismarckovih predbacivanja književnosti da ona nije proizvodna i korisna državi i nacionalnoj ekonomiji, tako da pisci traže neku ulogu u državi koja će biti pozitivna i potvrđna prema vlasti,¹¹ Danko Angjelinović će stupiti u književnost kao pripadnik nove skupine ljudi na koje će se nova država oslanjati i koja će novoj državi nešto dugovati pa on želi gledati i svojim gledanjem pomiriti heterogenost tradicije nove države i time tu državu opravdati. Tu valja reći da je Angjelinović potekao iz malog provincijskog gradića, da je bio sin učitelja. Iza rata taj je sloj vidio svoje izgleda u politici i obrazovanju. Angjelinović je, kao i sva njegova braća i sestra bio akademski obrazovan, kao i oni obavljao je unosno zanimanje. Takav razvoj karakterističan je za sve zemlje srednje-istočne Europe, gdje su političari u pravilu bili nekadašnji sitni intelektualci ili svećenici iz provincije.¹² Prema tome, put Danka Angjelinovića do povoljnog odnosa prema državi različit je od puta pisca zavičajnog romana, mada rezultat ima sličnosti.

U prvoj zbirci pjesama pod naslovom *Galebovi* (Zagreb, 1918) Danko Angjelinović osjeća se pobjednikom:

¹⁰ Ove podatke priopćio mi je Manfred Paštrović, političar prve Jugoslavije koji je pjesnika osobno poznao.

¹¹ O zavičajnom romanu Karlheinz Rossbacher, *Heimatbewegung und Heimatroman, Zu einer Literatursoziologie der Jahrhundertwende*, Stuttgart, 1975., str. 14-15.

¹² Robin Okey, *Eastern Europe 1740-1980., Feudalism to Communism*, London – Melbourne – Auckland – Johannesburg, 1982, str. 163

*Jest! Smijem se vali vitlajima vašim,
Udarcima pesti vaše rušim krune,
Stiskajem bedara ko konje vas jašim.* (Galebovi, II, str. 10)

Taj val koji pjesnik *jaše* nije val nekog univerzalnog mora, već Jadran za koji smo se u to doba borili političkim sredstvima protiv talijanskih presizanja, pjesnik ga opjeva jer smatra da mu je to pravo i dužnost kad se na njegovim obalama rodio. To pokazuje i prva strofa pjesme "Talasi" iste zbirke (str. 140):

*Talasi, talasi, beskrajni talasi,
Majčice pučine gizdavi sinovi,
Vi ste mojih lutanja plameni uzdasi,
Vi mladosti moje prkosni džinovi.*

Pa pjesma "Pjevač s mora" iz zbirke *Latice* (Zagreb, s. a., str. 49)

*Ljubimo te, zemljo, gdjeno smilje cvate,
Gdje se mrča rađa, gdje kadulja diše,
Gdje je more školje skupilo u svate
Da vrh gorski vjeri, što ga na dnu njiše!...*

Pridjev "gizdav" folkloran je i znači "narod" s imenicom sinovi koja napominje pojam oca, majke i dalje domovine, dakle mora koje je naše. Ovakvi stihovi gdje se more gleda kao lijepo vezuju Danka Angjelinovića s Vladimirom Nazorom i Milanom Begovićem što je opazio Božo Lovrić ističući njegov hedonizam.¹³ Gustav Krklec isticao je da je u njegovim zbirkama *više stihova nego pjesama, i više hladne površine nego sugestivnog unutarnjeg života*, da je on *pesnik sunca, mora, mladosti i snage*, te da prevladavanje ilustrativnih i dekorativnih elemenata vodi u blizinu hedonizma, ali i banalnosti.¹⁴ Ako je to tako onda je to zato što je Danko Angjelinović nastojao napraviti privlačnim prikaz naroda. Zbog toga je on kao predgovor donio jedno vrlo kolokvijalno napisano pismo Ive Vojnovića u kojem mu je Vojnović savjetovao da piše pjesme *...da se niti u jednoj ne iznevjeri glasu samoga sebe*. – *Bog poezije dade ti jedinstveni dar harmonije osjeća sa životom prirode, .. ali piši kako nam taj demon zemlje naše – zemlje prkosa zapovijeda*.

Narod je dakle prkosni David koji je savladao austro-ugarskog Golijata i stoji u obrambenom stavu prema Talijanaima, narod čija je povijest borba za slobodu koju je upravo izvojevao stvorivši narodnu državu. Tako Angjelinović s pogledom u povijesne mitove, sadašnjost pravi boljom reinkarnacijom povijesti. U zadnjoj strofi naprijed citirane pjesme "Talasi" čitamo:

*Ne, gusarske lađe nijesu na dno pale,
Plam njihovih luči u našim je očim –
Sinut će ko do sad nijesu nikad sjale!*

¹³ "Pjesme Danka Angjelinovića", *Jugoslavenska njiva*, VI(1922), br. 7, str. 321-322.

¹⁴ Danko Angjelinović, "Latice, Pjese, Hrvatski štamparski zavod D. D. Zagreb", *Srpski književni glasnik*, knj. VII(1922), br.7, str. 551-553.

U zbirci *Latice* nalazi se ciklus "Kraljevskih soneta", tu čitamo u pjesmi "Kraljević":

*Na carsko S koplje bijeli oro pade,
Sa Dušan-kule polumjesec zbaci:
Kraljević mladi na vrat zmaju stade.-
Pred mladim suncem iščezoše mraci* (str. 84)

Pa pjesma "Starac kralj" (str. 66):

*U dan herojstva, izdajstva i sloma
Spas bi nam jedin kroz albansku goru;
Rađe bez zemlje, bez hljeba, bez doma,
Nego za milost molit bijesnu moru.
(...)
Na među staše! Kralj uspravi pleća
I blagoslovi, nad gorama golim,
Svašto je naša nesreća i sreća.*

*Prošapta starac: "Zemljo, ja te volim!"
Srbija nikad nije bila veća
Od toga dana na volovskim kolim.* (str. 66)

Angjelinović je jasno emotivno prionuo uz velikosrpsku ideologiju što je u to doba dosegla vrhunac.¹⁵ Pjesničkim postupkom on je nastojao postići da se čitatelj identificira s njegovim pjesničkim doživljajem, pa ovu pjesmu danas možemo čitati kao velikosrpsku promidžbu katolika Danka Angjelinovića koji ovim zaslužuje da ga se nazove *hrvatskim velikosrbinom*. Ovakav pristup tradiciji nije bez problema ako se zna da je tradicija nove države SHS bila heterogena, a Danko Angjelinović u ovom slučaju ne nastoji izmiriti heterogenost, već prijanja uz velikosrpsku tradiciju. Ta pitanja načeo je Hermann Bahr¹⁶ kad je pisao oslanjajući se na Maurice Barrèsa kako iz austrijskog čovjeka izvire sto glasova prošlosti i zavađenih otaca. Prošlost nije zaključena. Ta razrožna pošlost bila je neizmirena i neizmirljiva u Austriji. Angjelinović ide na izmirenje nacionalnih mitova nove države u pjesmi iz zbirke *Galebovi* pod folklornim naslovom "Srmali-ječerma" (str. 29)

*Prolaze smrknuti kotarski serdari –
Srmali ječerme biju muški brci,
S njima skupa jašu udbinski dizdari,
Svi u jednoj četi, svi u jednoj trci...*

*Oklopi i toke na prsim im sjaju
S izdupcim kud bratska gadjala ih zrna;
Kobni mrko jašu: - hajaju i ne hajaju,
Što još po ječermam bratska krv im crna.*

*Kud ćete serdari, kud ćete dizdari?
Skupa ste, a nitko noža se ne laća!?
Što će reč Udbina, što Ravni Kotari?
Znah da ste junaci, al ne da ste braća!*

¹⁵ Ivan Pederin, "Velikosrpska ideologija", *Hrvatska obzorja*, XI, 2003, br. 3-4, str. 370-397.

¹⁶ *Dalmatinische Reise*, Belin, 1909, str. 97.

Angjelinović u ovoj pjesmi sugerira da su Hrvati i Srbi, koji su jedni protiv drugih ratovali, braća ili možda čak jedan narod što je u to doba rado isticala hrvatska jugoslavenska promidžba.¹⁷ Ova pjesma međutim ima i odnos prema tadašnjoj sadašnjosti jer se zagorska Dalmacija oružjem oduprla srpskoj okupaciji 1919.¹⁸

U zbirci *Lattice* čitamo u pjesmi "Uz Vardar" (str.101)

(...)

*čujem te kroz noć gdje valjaš mutan lubanje ljudske.
O, tko zna čije, o tko zna gdje si prokopao rake.
Da li su naše? Bijele il crne? Krstove? Turske?
Sad su sve iste! Ljudske su šiške jednako lake!*

Autor nastoji izmiriti povijesti tako što povijest uopće ukida u bergsonovskom smislu. U taj okvir mirenja suprotnosti ide i portret "Stric Marko" u zbirci *Sinovi zemlje* (Zagreb, 1929). Tu je portret Mile Mileusnića, ličkog Srbina koji je došao u opancima u Zagreb da primi carsku sablju i plaću. Bio bi valjda postao neka *generalina*, da mu tane nije prosviralo nogu pa je postao općinski bilježnik i načelnik općine, a bio je *pravi domorodni pravoslavni Hrvat*, a to će reći oporbenjak i poštenjačina. Ovdje je hrvatski smisao za oporbu pripisao pravoslavlju. U portretu "Kum Miško Vrtimprašak" u zbirci *Šaka trcaka* (Zagreb, 1954) on je opisao podoknicu veselog i dakako rodoljubivog društva Pepeku Prdeku koju je prekinuo općinski stražar: *Na rastanku su ipak neustrašivo otpjevali svome dragome i opće poštovanome predsjedniku Pepeku Prdeku divnu podoknicu, posve naravno u pola glasa, da ih ne bi ipak možda čula ona prokleta stražarska mrcina, koja evo, javno, usred glavnoga našega grada, u srcu naše domovine, u pola noći, priječi slobodu i tiranizira rodoljubive i prave Hrvate. Radi te plaćene sile i nasilja zabrujalo je prilično tiho u falsetu...*(str. 18) No Pepeka je pijanog udarila kap pa je umro, a bio je *...rodoljubiv muž, karakteran opozicionalac, čestit građanin i neslomljiv karakter. (...)* Neki stražar, kaže se...*čak čitava četa stražara na konjima...one je kritične noći nasrnula na mirne i goloruke građane... Je li ga pri tome oborio i zgazio konj ili mu je puklo srce od tuge, da se narodu gazi njegova sloboda... to se nije točno znalo. Ma da. Svakako vlast je imala dovoljno razloga da se oslobodi toga rodoljuba! Vlast je, kakva bila da bila, oduvijek za nas Hrvate bila nešto tuđe, nasilna, nepravedna i omražena, već zato... jer je vlast. Za nas biti na vlasti znači biti lopov i prodana mješina, a biti opozicioner identično je sa biti rodoljub i poštenjak; za našu braću Srbe pak, biti na vlasti znači imati pravo i biti pametan, a biti u opoziciji znači jednostavno biti glup. I u tome je, mislim, glavna, a možda i jedina razlika između Srba i Hrvata.* (str. 19-21) Angjelinović je ovdje omalovažavao hrvatsko oporbenjaštvo i baš oporbenjaštvo kajkavskih Hrvata i pri tome posegnuo za jezikom s kraja XIX. st., iz doba Khuenove vlasti oslanjajući se pritom na Krležu. Humoristički stil, glasine s preuveličavanjima beznačajnih i nevinih događaja služe kao sredstvo omalovažavanja i time izmirenja suprotnosti nekih nacionalnih suprotnosti. Međutim Hrvati, a osobito kajkavski Hrvati, u ovom su ulomku kukavice građanskog

¹⁷ Ivan Pederin, "Prestrojavanje nacionalnih ideologija u doba oko prvog svjetskog rata kod Hrvata, Srba i Slovenaca, I. Jugoslavija za Hrvate i Slovence", *Hrvatska obzorja*, XI, 2003, broj 1-2, str. 3-54; "Prestrojavanje hrvatskih nacionalnih pravaca i jugoslavenska orijentacija poslije rata", *Hrvatska obzorja*, XI, 2003, br. 3-4, str. 421-459.

¹⁸ Ivan Pederin, "Hrvatska, Bosna i Hercegovina pod srpskom okupacijom (1918-1920)", *Hrvatska misao*, Sarajevo, V, 2001, br. 18, 19-20, str. 149-167, 21-62.

tipa, prava ozbiljnost junaštva i vlasti nalazi se u srpskoj borbi za Prvog svjetskog rata. Međutim, taj rad je izišao u doba kad oporba nije bila dopuštena a Partija je pozivala sve što vrijedi u svoje redove. Angjelinović je ipak opazio različit odnos Hrvata i Srba prema vlasti, da bi opravdao Srbe što su u Jugoslaviji vladali ili mislili da vladaju Hrvatima. Mi bismo mogli dodati da je u pravoslavlju Crkva mnogo bliža vlasti nego u katolicizmu.

Angjelinović je na taj način pokušao stvoriti neko sporazumijevanje na širem slavenskom planu građanske politike pa je napisao pjesmu "Slavenski rod, Braći Česima" (*Galebovi*, str. 102).

(...)

Kad sve nam propa, ponos nam osta;

Na Bijeloj Hori smrt.

Kosovo i Gvozd vaskrs naš posta:

Naš rod se ne može strt.

Pružimo ruke, stisnimo dlane,

U svijesti uprimo plug!

Husiti, dan kad odsudni grane,

Uz vas je slavenski Jug.

Angjelinović je pokušao svesti na isti nazivnik tri bitke od kojih su barem dvije, ona na Gvozd i Kosovu povijesno upitne jer o kosovskoj bitki ne postoji relevantni povijesni izvor.¹⁹ Ova pjesma posvećena je našim političarima koji su bili proganjeni za rata. Tako je pjesmu "Ženi" (*Galebovi*, str. 106) posvetio Emki Krstelj, supruzi Iva Krstelja, predsjednika privremene dalmatinske vlade koja se 1918-1920. uspješno opirala talijanskoj okupaciji:

Raširi bijele ruke i za tobom će poč

Pregora, patnje stazom svi sustali i pali!

(...)

Predase gledaj gospo! Naš nek je jedan put –

Pregora...

Ivo Krstelj bio je za rata deportiran od austrijskih vlasti, a supruga ga je hrabro pratila u progonstvo.

Ideologija nazočna u obje ove pjesme ide na štetu pjesničkoj tvari jer pjesma ide za tim da objasni neki složeni svijet prema načelima jedne političke stranke kao što je to bilo kasnije u socijalističkom realizmu.²⁰ Pjesnik interpretira povijest kao suvremeni životni proces, a duboko poznavanje stvarnosti osigurava mu politika. Dakako, estetski, u ovom slučaju folklorni, elementi tu su podređeni ideološkim i političkim, oni su dakle samo izvanjska kulisa.

Međutim, u drugoj pjesmi Angjelinović je svjesniji pjesničkog procesa. Lubanje, naše i turske, sjedinjuju se u univerzalnosti svijeta u kojem se ukida povijest. Takav postupak čest

¹⁹ Pavo Živković sumnja da se ta bitka ikada odigrala. "Neki manje poznati detalji o boju na Kosovu polju", *Književna revija*, Sarajevo, III(1989).

²⁰ Stephan Kohl, *Realismus, Theorie und Geschichte*, München, 1977, str. 148.

je u suvremenom pjesništvu, i moderan.²¹ Kod Danka Angjelinovića on je ipak ograničen povijesnim i zemljopisnim okvirom, što je svakako na uštrb pjesničke tvari.

Proces problematiziranja tradicije ide i dalje. Pripovijetka "Marko Serdar" iz zbirke *Sinovi zemlje* (Zagreb, 1939) okvirna je pripovijetka istoimenog junaka kojeg autor sreće na povratku iz kaznionice. Marko je čovjek snažan, zdravih zuba, izbočenih jabučica. Njegovi predci su stotinama godina branili Krajinu koja je davala junake i megdandžije pred čijim su olujnim srcem drhtale begovske kule i čardaci. Marko je neka reinkarnacija tih junaka, ističe se u ratu u austrijskoj vojsci, pa prelazi Rusima i opet se ističe, napokon se ističe i na Solunskoj fronti. Međutim, iza rata ne nalazi posla. Sreće svog ratnog druga Markusa Rosenzweiga, koji je na fronti bio kukavica, a sad je bogat trgovac; k tome je promijenio ime i sad se zove *Marko Serdar*. Markus ga uvrijedi ponudivši mu 20 dinara na poklon našto ga Marko udari, udari i žandara, dospije u tamnicu, on, ratni junak. Na kraju se javlja kao dragovoljac u britanske kolonijalne čete, da lije *našu silnu i mahnitu krv*, a Markus otvara nove filijale u jugoslavenskim gradovima. Angjelinović ovdje oslanja svoj lik na kultu pobune i nasilja koji je prožimao velikosrpsku oporbu u Dalmaciji pred rat.²²

Posvuda Angjelinović vidi narod koji gleda prema načelima nacionalne velikosrpske ideologije. Tako ribar koji povlači mrežu potihlo pjeva Kačićevu pjesmu o *Zrinoviću banu* u Angjelinovićevoj pjesmi "Ribari II". (*Galebovi*, str. 19). Ovakvo gledanje naroda prošireno povijesnim i nacionalnim mitom sreće se i kasnije kod Danka Angjelinovića, npr. u zbirci *Nad gorama i vodama* (Zagreb, 1937.). Tu u pjesmi *Stari tragovi* opisuje Sućuraj kao nekadašnje gnijezdo gusara, brdo Klek pričinja mu se u pripovijetki "Poklonici sunca" kao *gorostasni lik Kraljevića Marka, legendarnoga junaka naše rase, isklesan u živcu kamenu, burama i olujama, odronima i lavinama, ledom i nemirnim vodama* (str.107). *Tu na kamenu iz kamena sniva genij naše rase, genij u dobru i zlu, sa svim manama i odlikama našim, mahnito hrabar i ludo bolećiv, inadžija i pravednik, osvjetnik i poturica, vječito u kolebanju između carstva zemaljskoga, dobrote što iza sebe ostavlja krv, i krv što se ne boji ni Boga, staroga krvnika*. Angjelinović, koji je ovdje doveo Kraljevića Marka na otok Hvar implicitno se priznao Srbinom, a kad je spomenuo *poturice* oslonio se na patrijarha svjetovnog velikosrpstva Vuka St. Karadžića i njegov *Kovčević* sa Srbima *triju vjerozakona*. U pripovijetki "Plemenita rasturacija" vidi turopoljske seljake: *Nekad su plemenitoj braći o bedrima zveckale krive demoškinje, za pojasom im režale srebrene ledenice, za samur kalpacima vijorilo perje pozlačeno, a niz tamnoplave dolame i jileke, obrubljene kunovinom, zveckale su toke i sindžiri i ponijelo se crno plemenito vezivo*. Kad gleda seljake u starim gradskim kaputima misli: *Ali ipak, da pridignu glave, pričinilo bi se čovjeku, da su se stari bani i vitezovi, banderijalci i ubojni hrvatski laki konjanici, što su golom sabljom u desnici ruci izlazili na megdane agama i begovima, preobukla u neku kmetovsku maskeradu*. (str. 98-99) U pripovijetki "Poklonici sunca" u lovu mu pomažu Ličani Stanoje Klarić i Miloš Predić koji mu izgledaju kao Grujica i starac Vujadine, dva mrka hajduka i osvjetnika. Angjelinović vidi Turke onako kao što su ih vidjeli velikosrbi, dakle kao ugnjetače protiv kojih se Srbi bore za slobodu, što je povijesno dosta tanko jer su oni bar do početka XVIII. st. služili Osmane.²³ U pripovijetki "Pod Mljetom" ruski

²¹ Vicente Cabrera, *Tres poetas a la luz de la metáfora: Salinas, Alexandre i Guillén*, Madrid, 1973., str. 122 i 139.

²² Ivan Pederin, "Velikosrpska ideologija u Dalmaciji od okupacije Bosne i Hercegovine 1878. do početka politike novoga kursa", *Kolo*, VI, 1997, br. 1, str.30-55.

²³ László Hadrovics, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Pogovor Radoslav Katičić, Zagreb, 2000

emigrant Ivan Petrović vidi zemlju i more kao svoje, Angjelinović spominje i njegove *dobre ruske oči*. Tu kao da djeluje što je on Slaven, a slavenstvo je za Angjelinovića rasa slično kao i za Vasu Pelagića čija je misao prihvaćena u velikosrpstvu. Vaso Pelagić smatrao je Bosnu, Hercegovinu, Slavoniju i Dalmaciju srpskim teritorijem, a Hrvate i Muslimane smatrao je rasno nižima od Srba. On je razmišljao rasistički pa je u slavenskoj rasi vidio višu rasu jer je slavenska lubanja po njegovu mišljenju bila savršenija od drugih, a među slavenskim lubanjama najsavršenija je bila srpska lubanja.²⁴ Ovakva sprega slavenske uzajamnosti i nacionalnog mita svakako je anakronična. Krleža se u *Izletu u Rusiju* (1925) rugao hrvatskom građanskom i slavenskom mitu Rusije koja se vidi kao neki *ujka Vanja – i sva naša vjera ilirskih iluzija o zakonu slavenske mase od Učke do Vladivostoka rasplinula se u fijuku oluje, koja nije odnijela u nepovrat samo berlinske grofove nego i petrogradske boljare*.²⁵ Mato Hanžeković u djelu *Pisma iz Lubarde na Korčuli, Vidici, Intimne impresije* (1923) kao nacionalnu tvar vidi kulturu renesanse, korčulanske palače, djevojke u mletačkim čipkama, mladiće u plavom baršunu. Folklor, filološka pitanja, jezična srodnost tu ne igraju nikakve uloge. Đuro Šurmin je još 1901. pisao u recenziji priloga Koste Hörmanna u zborniku o Bosni iz serije *Die Oesterreichisch-Ungarische Monarchie*, da je u umjetnoj književnosti Dalmacije jači odjek talijanske kulture negoli bosanskog folkloru i folklorne poezije, te da Gaj nije posegnuo za dubrovačkom književnošću jer je bila narodnog duha, nego *jer je mogao pokazati iz davnine djela, koja su zanosu Gajevih vremena mogla biti od koristi.... Vraz je tek u Kolu pokazivao neprirodnost Dubrovčana, a po tom i kod ovog pjesnika nalazimo potvrdu da narodna poezija nije bila ni u kojem pogledu domena stare naše književnosti*.²⁶ I Vjenceslav Novak pisao je 1901.*ali pohrlimo s tim svetim imenom u svijet obrazovanih naroda, nastojmo se naći po svojoj kulturi s njima u jednom kolu u kojem svojim tamburicama ne ćemo nikada uloviti mjesta (...). Tamburice neće nikada odigrati ono, što su skladatelji pisali bilo za koje glazbalo orkestra, kao što neće ni najgrlatija hrvatska seljakinja otpjevati dobro ono, što pjeva Milka Trnina. Tamburica nije, niti će i kada biti violina kao što ni najljepša narodna pjesma o Kraljević Marku ili Kosovci djevojci nije pjevanje iz Gundulićevog Osmana, nije Preradovićeva oda, kao što ni najljepša narodna pripovijest nije stranica iz Šenoina historičnoga romana*.²⁷

Angjelinović je dakle svojim pojmom naroda, a osobito folklošnim elementima, kojih je mnogo u njegovim stihovima, morao djelovati anakronično pa mu je Boško Novaković, kritičar, napisao u recenziji zbirke *Jutarnja zvona* (Zagreb, 1925), da je on mlad pjesnik, ali ne i moderan, već neka sredina među mlađim i starijim pjesnicima. Stihovi su često shematski i deskriptivni sa *puno zanošenja, kulta starih slovenskih bogova, olujnih i besnih, fauna, puno šume, magle, prirode sveže i snažne. Panteizam. Hedonizam. (...). Svud govor prirode, nečujan i nevidljiv, ali pun mistike i osjetljivosti*. Njegova lirika nije jakog zamaha, *široke koncepcije; ipak ona ima jedre, sočne sintetičnosti u izrazu*.²⁸ I kritičar splitskog *Novog doba* pisao je u osvrtu na njegova *Jutarnja zvona* o svježini i radosti tih stihova *krša i mora*, o spontanosti i poletu te lirike.²⁹ Živko Jeličić pisao je 1968: *Uvijek i svugdje, u*

²⁴ Enver Redžić, *Prilozi o nacionalnom pitanju*, Sarajevo, 1963. Vaso Pelagić o pitanju Bosne i Hercegovine, str. 10.

²⁵ Sabrana djela Miroslava Krleže, Svezak sedamnaesti, *Izlet u Rusiju* 1925., Zagreb, 1960., str. 15.

²⁶ "O staroj bosanskoj književnosti", *Vienac*, XXXIII, 1901, br. 12, str. 237. Listak.

²⁷ *Dva svijeta*, Noviji hrvatski pisci, Djela Vjenceslava Novaka, Zagreb, Minerva, Nakl. Knjižara, prir. Slavko Ježić, sv. 7., Zagreb, 1942, str. 175-176.

²⁸ *Vienac*, XII, 1926, sv. 1., str. 76-78.

²⁹ M. B. "Jutarnja zvona, Pjesme Danka Angjelinovića", *Novo doba*, VIII, 1925, br. 276, 8. studenoga, str. 2.

*svakom trenutku i prigodi ona rasna ili nacionalna kozmetika koja opušta brčine, promeće ribare u gusare, mirne bake u hajdučice, prosjake u Srđe zlopogleđe, obične viljuške u trozube, kuhinjski nož u handžar.*³⁰

Danko Angjelinović došao je do ruba poetičnosti kad je pisao pjesme o izgradnji zemlje iza drugog svjetskog rata čime je pjesništvu dao pozitivnu, radnu i promidžbenu funkciju kakvu su za sebe tražili pisci zavičajnih romana. To je pjesma "Naš grad" iz *Galebova* (str. 197):

*Škripala poluga, jecao je bat,
Probili smo klisi, orljali kamenje,
Gulili smo šume, stabla i korenje,
Grčili se voli, stenjao je hat.*

U *Laticama* pjevao je o napretku u pjesmi "Napred" (str. 239):

*Danas bi automobil pobijedio
Sve polubogovske
Četveroprege
Olimpijada;
Odabrana bi djeca Jehovina
Pred glasom našeg telefona
Propadala licem u prah,
Kao pred licem proroka
U pustinji;
U znakovima telegrafa
Vidjeli bi graditelji piramida
Ozirisovo znamenje;*

Ovim se donekle približio Filippu Tommasu Marinettiju koji je tražio trijumf elektrike pred mjesecinom.³¹ Angjelinović pri tome nije ostao pa je u pjesmi "Ulica" opisao industrijalizaciju velegrada u odnosu prema čežnji za mjestom *dolje u uvali mora* (*Latice*, str. 83). Zanimljivo je da je u talijanskoj književnoj kritici njegova doba Angjelinović ocijenjen kao futurist zbog njegova razlaza s provincijalnim kultom prošlosti, starčevićevskim hrvatstvom i Barrèsom, ali i s Matoševim polufuturističkim artizmom, kako se izrazio pisac.³²

Ovo sve nameće pitanje suvremenosti Angjelinovićevih stihova. Prema sudu kritike oni to nisu, a mi se tom sudu moramo pridružiti. Mi smo međutim kao moderan postupak spomenuli njegovo pjesničko identificiranje sa svijetom kao kaosom u kojem partikularno-nacionalna povijest gubi svoj identitet. To ćemo opet naći u pjesmi "Moj hram" (*Galebovi*, str. 16):

³⁰ U: Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, 1968, knj. 89. Danko Angjelinović, str. 297.

³¹ Umberto Urbani, *Scrittori jugoslavi*, Prefazione di Arturo Cronia, Zadar, 1936, Echi di futurismo in Jugoslavia, Danko Angjelinović, str. 32.

³² Il Teatro di Varietà, Pubblicato dal "Daily Mail" 21. novembre 1912. U: *Teoria e invenzione futurista*, prefazione di Aldo Palazzeschi, Introduzione, testo e nota a cura di Luciano de Maria, Milano, 1968. str. 74.

Na četiri strane raspukla pučina,
 Na jarbolu mome svenula su jedra,
 Nada mnom je samo beskraj neba vedra,
 Poda mnom se tamni ta morska dubina..
 (...)
 Beskrajem nad glavom, bezdnom ispod nogu,
 Veličjem tišine u duši i tijelu,
 Čutim, da sam ništa, da sam ravan Bogu.

U pjesmi "Podne" (*Galebovi*, str. 35) Angjelinović piše:

S neba se žarka sunca toči krv,
 Na moru leži golem zmaj ognjeni,
 (...)

Krv s asocijacijom crvene boje zapravo znači visoku temperaturu. *Zmaj ognjeni* kao metafora nije nipošto deskriptivan, već u modernom smislu element konstrukcije i pjesničke ekspresije kako je to tražio Vicente Aleixandre.³³ *Zmaj ognjeni* ipak je folklorna metafora što znači da bi i naš folklor mogao igrati ulogu sličnu ulozi koju je andaluzijski folklor odigrao u simbolizmu.³⁴ Njegovi gusari i seljaci što oživljuju u mirnim ribarima i seljacima, makoliko bili nacionalno pedagoški mitovi ipak su odraz neke borbe između onog što stvarnost pruža i onoga što pisac želi od nje načiniti u smislu u kojem to preporuča André Gide u *Kovačima lažnoga novca* (*Les faux monnayers*). Zanimljiva je i njegova pjesma "Ukleta" (*Latice*, str. 58)

Moja duša jednu plahu luku sluti,
 Koju nikad vrijeme nije rukom taklo;
 U njoj borje sniva, u njoj čempres šuti,
 A more je mirno ko brušeno staklo.

K njoj ne vode staze, k njoj ne vode puti,
 Obzorje se negdje u daljinu smaklo,
 Umorena sva su zatišja i kuti,
 Još se u njoj nije lišće šaptom maklo.

I brdo nad lukom u onoj tišini
 Ima kliske crte vrebajuće mačke,
 Vječno spremne na skok, razbojstvo i pljačke.

Tek jednog dana gore u visini,
 Odmakloga neba po hladnoj vedrini,
 Prodoše dva orla, ko dvije crne tačke.

To je luka do koje se ne može doći jer *K njoj ne vode staze, k njoj ne vode puti*, kao što Federico García Lorca ne može doći do Córdoe u *Cancion de jinete* (Jahačeva pjesma),

³³ V. Cabrera, *op. cit.*, str. 31 i 56.

³⁴ Antonio Blanch, *La poesía pura española*, Conexiones con la cultura francesa, Madrid, 1976. str. 239.

a Kafka u pripovijetki *Ein Landarzt* (Seoski liječnik) ne može stići u susjedno selo. Nad lukom vrebava brdo kao mačka, a dva orla prolaze, što čitatelja ostavlja u nedoumici, zamagljuje sliku pjesničke stvarnosti pa se moramo pitati što je pjesnik time htio reći, da doznamo da ništa nije htio reći jer pjesništvo ne želi, ne treba *nešto reći*.

Ova stvarnost onakva je kakvu je kao pjesničku stvarnost tražio José Ortega y Gasset – ona je udaljavanje od stvarnosti, čak i od stvarnosti vlastite osobnosti da bi se ona mogla bolje osmotriti. Pjesma je dakle potpuno pretvaranje subjektivnog u objektivno, ili, kako je tražio Pedro Salinas, utopistička, nevidljiva stvarnost, sjena stvarnosti, udaljena i zaboravljena slika.³⁵

U ranim pjesmama Danka Angjelinovića narod je isto što i tradicija, a to će reći čudoredno i ideološko opravdanje nove države kao općepolitičkog pojma. Narod u sadašnjosti Angjelinović opisuje kao tvar bez problema u društvu, i njezino ustrojstvo, u pjesmi "Berba" (*Lattice*, str. 29):

...
Silazi cura: Uz bedra joj snažna
Privi se vjetar, znoj joj je proteko
Oko dva grozda drhtava i dražna.

Narod se ovdje vidi kao seljak koji živi dobro i ne treba pomoći. Taj bezbrižni optimizam počiva na obnovljenoj vjeri u harmoniju ranog liberalizma. Taj je oslanjajući se na stečevine znanosti čovjeka vidio kao individualnu usporedbu s molekulom koja će ostvariti svoje članstvo u društvu i slobodu u slobodnom tržištu u koje se država ne će miješati kao nekoć svemoćna merkantilistička država.³⁶ Ovaj vedri i optimistički pogled u narod upućen je kao poruka vladajućem građanstvu, umiruje to građanstvo od briga i straha pred tim narodom u doba kad je osnovana KP.

U osnovi ovog pogleda u narod leži nazor da je narod "zdrav", što je nazor realizma. Tu nema svijesti da je vladajući sloj na višem stupnju duhovnog razvitka, što se tako često sreće u hrvatskom realizmu i u nekim postrealističkim pravcima, kao npr. kod Vjenceslava Novaka, osobito u *Titu Dorčiću*. U pjesmi se nameće pučki ukus pučkim i kolokvijalnim izrazima kao *cura*. Njezine grudi uspoređuju se s grozdovima, niz grudi curi znoj od rada. Ovakvi književni znakovi djeluju demokratski, oni narod u seljačkom radu prave vrijednim – to je osobito važno, ovi stihovi, koji opisuju ženska bedra i grudi, ipak ne znaju za erotiku. Erotike uopće nema u Angjelinovićevim hedonističkim stihovima. Grudi uspoređene s grozdom znače plodnost, ne erotiku, bedra znače snagu.

Evo pjesme "Ribari III" (*Galebovi*, str. 20):

Na kraju, međ polam, - momčad cure dira
Šalom, a one ih kitam vrijeska biju.
Smješčaju se starci: - "Bit će, bit će pira"

³⁵ *Ibid.*, str. 158.

³⁶ Friedrich Lütge, *Deutsche Sozial. Und wirtschaftsgeschichte, Ein Ueberblick*, Berlin – Göttingen – Heidelberg, 1952, str. 298-300.

Tu srećemo isti pučki i kolokvijalni izraz *cure*, koje momke *kitam vrijeska biju*. Anemone ili dahlije spadale bi u Begovićeve lirski herbarij, u ruke markizice Zoe Boccadoro, uporabom riječi vrijesak Angjelinović ograničava pjesmu regionalno na sredozemno podneblje Dalmacije i socijalno na puk. Starci koji se smješkuju konstatiraju nešto što će se zbiti kao prirodan i dobar razvoj koji ne traži nikakvu intervenciju s njihove strane. Starci bi mogli biti književni znak za državu, ako bi intervenirali s ćudorednim, gospodarskim ili društvenim razlozima. Ti se razlozi ne ističu jer je iz ove pjesme erotika odsutna. Intervencija nije potrebna, država može biti mirna, narod ne treba njezine brige.

U kasnijim djelima njegova slika naroda gubi optimističko ozračje. To su zbirke kratkih pripovjedaka *Sinovi zemlje*, *Književna fotomontaža Bistre, jednoga sela u Hrvatskom Zagorju* (Zagreb, 1931.), *Nad gorama, nad vodama* (Zagreb, 1937.) i roman *Moj Dren, roman o psima i ljudima* (Zagreb, 1939).

Sam Angjelinović bio je lovac i ove knjige bilježe njegove doživljaje iz lova. Kad se govori o literaturi napisanoj za neku skupinu ljudi obično se spominje ženska književnost, dječja književnost, a može se spomenuti i lovačka književnost. Lovačka društva izdaju i svoje časopise. Kod nas je vrlo znatni lovački pisac bio Friedrich von Gagern, koji je pisao na njemačkom jeziku. Kod Gagerna je lov put kojim će čovjek izići iz otuđenosti. On je u tu otuđenost ušao putovima civilizacije. Tada će čovjek ući u red i poredak stvoren prirodom, bit će poput životinje ili ispod nje, jer životinja je ta koja neposredno gleda lice Božje, a taj Bog sličan je Spinozinom Bogu.

Kod Angjelinovića to nije tako. Za nj je lov tek prilika da se pisac susretne s narodom, sporedna stvar. Lugar je važniji od zeca, selo od šume. Čak roman *Moj Dren* manje je roman o psu, a više o njegovu gospodar u razdoblju otkad se pas Dren oštenio pa do njegova kraja. U tom razdoblju pas se opisuje kao pokoran, požrtvovan i pametan, zapravo antropomorfan, metaforizacija seljaka, naroda. Neki pas je spasio gospodara na kojeg je navalio neki bijesni pas i udavio ga. Za nagradu je kažnjen metkom – *Tako redovito bivaju nagrađeni junaci i spasitelji... U tome su psi izjednačeni s ljudima.* (str.8) Drugi pas je *sav obrastao u gustu i četinjavu dlaku, strahovito mudar i učen, no često malo mrzovoljan...* (str. 18) Dren je pokoran *...jer takav je temeljni zakon postavljen od iskona između roda ljudskoga i plemena psećega, a koji glasi: Volja tvoga čovjeka biće volja i nećeš imati druge volje osim volje njegove.*(str. 12). Biblijska vrst teksta znači nepromjenjivost odnosa pokornosti koji je prava tema romana. U romanu se ističu još opisi obitelji. To je prema Živku Jeličiću *Ona psihologija toploga gnijezda s istaknutom krilaticom moja kućica moja slobodica pojastučila je, infantilno uprostila i ljude i njihove odnose te nam se čini da prisustvujemo lutkarskom kazalištu za djecu.*³⁷ Taj opis toploga gnijezda sugerira zaštićenost i sigurnost. – *O, moj orah, samo moj. Kad rodi, svi ćete dobiti oraha. I ti Višnja, i ti ćeš dobiti pune pregršti. Mama će napraviti orehnjaču, i svi ćemo jesti, svi. I ti, Dren, ćeš dobiti, koliko god budeš htio orehnjače ... i to sa suvicama...* (str. 25). Takvo toplo gnijezdo moguće je ako nad njim bdiju otac obitelji pojačan Drenom kao stražom i metaforizacijom pojma naroda. A Dren neprestano štiti gospodara, baci mu se u noge da ne bi zakoračio na baru pokrivenu tankom koricom leda, zakolje mačka koji je pojeo kanarinca i sl.

³⁷ Ž. Jeličić, *Nav. dj.*, str. 298.

Prije nego li počnemo prikaz moramo reći da Angjelinovićeva pripovijetka izmiče književnim okvirima pripovijetke, novele ili kratke priče. Tu nema zbijene, uzročno i logički izgrađene forme novele, ni pozadinskog treperenja piščevog mišljenja i nazora kratke pripovijetke.³⁸ Sve Angjelinovićeve crtice zapravo su njegova izvješća iz lova, autor je uvijek taj koji pripovijeda o drugima. Ako svoje likove seljaka i pušta da neposredno pričaju, on im to dopušta samo u dijalogima sa sobom samim. Prostor crtice je prostor koji autor može doseći željeznicom i svojim nogama u doba između petka i ponedjeljka, isto toliko je i pripovijedano vrijeme. Autor je uvijek predstavnik građanstva koji to građanstvu priča o seljacima što te crtice ne će čitati. Crtice služe da dokažu i ilustriraju neki nazor, što se ponekad i izriče u početku nekom sentencioznom izrekom općeg karaktera svedenom na konkretni slučaj. U tom smislu ove crtice graniče s novinskom reportažom.

Narod sad više nije politički narod koji tvori državu Hrvatsku ili Jugoslaviju. U *Sinovi zemlje* (str. 5) to su *naši ljudi, božji seljaci, što žive u onim malim drvenim kućicama, izvezenim i izrezuckanim toplim rezbarijama svojih teških ruku i bolećive slavenske duše...* Gledajući svog lugara Juru Petolaza u istoimenoj crtici iste zbirke piscu se pričinja *da je ta čista naša, slavenska vedrina duboko u njegovim očima* (str. 14). U crtici "Vepar" iste zbirke pisao je o Slavoniji. Autor sluša narodnu pjesmu: *Pa kad stade da se srmeni, meraklijski, tanana sevdalinka i da raznosi i trga nerve i životnu snagu, tad razuzdana tuga rase, što lakše gine, nego li živi, prošiknu iskonskim bjesnilom i sevdahom, te uz žice besarnice proplaka i nasmija se sav bol radosti boli koju mi jedini na širokom svijetu znamo i u srcu nosimo.* (str. 127) Dok je u prva dva slučaja slavenstvo ono dobro što nam je poznato i gdje nema iznenađenja, sad je rasa suprotnost našeg mentaliteta koji se dobro snalazi u ratu, ali slabo u miru. Na taj način pisac osjeća i opaža da je nova država zapravo zatajila u svojoj socijalnoj i gospodarskoj politici. U crtici "Poklonici sunca" iz zbirke *Nad gorama, nad vodama* autor kaže: *Do lista zakopan u snijeg osjetio sam kako se poda mnogom bude proljetni sokovi, kako udaraju i naviru kroz grane u pupove, kako se nad nama i u nama još uvijek bore naši drevni slavenski bogovi, kao principi svjetla i tmine, dobra i zla,*³⁹ *snage i slabotinjne, i da još uvijek svi, svi bez izuzetka, žive u dušama našim, u srcu i podsvijesti našoj.* (str. 128) Naš identitet je dakle slavensko poganstvo, autor je to osjetio i jer je to osjetio on je dostojan građanin svoje zemlje, ali ta zemlja nije bila Hrvatska. Nazor o živom poganstvu potječe od Henrija Bergsona, da se bogovi javljaju kasnije, ali ne potiskuju stare bogove i duhove, oni ostaju ograničeni samo na prosvijetljeni sloj nacije. Čovjek je sazdan za malo društvo, ne za naciju i zapravo je ostao primitivac.⁴⁰ Bergson nije mnogo utjecao na Angjelinovića, utjecaji su možda došli iz druge ruke. S ovakvim dobrovoljnim iskazivanjem sebe kao primitivca on zapravo izlazi u susret narodu i želi se s njim stopiti, vratiti mu se. Tako pisac gleda svog druga, građanina izbrijana lica uz brkate ličke seljake i opaža: *A ipak... zagledaš li se raširenim zjenicama...onako razrogačeno u nikamo...gotovo ti se pričinja da su sva ta lica i sve te duše na jedan kalup! Drugi način života, drugi odgoj, druge manire i načini, druga kultura istančala je, profinila, druže, naše linije, ali ona temeljna, duboka, rasna osnovica našeg karaktera ostala je u nama svima ista.* (str. 130-131) Građanstvo dakle nije otuđeno, ono je stopljeno s narodom, okolnost koja tu klasu može samo umiriti.

³⁸ Rut J. Kilhenman, "Kratka priča, O definiciji krake priče", *Književna kritika*, X, 1979, br. 2, str. 58-74.

³⁹ Angjelinović je možda čitao Ivu Pilara, Bogomilstvo kao religiozno-povjestni te kao socijalni i politički problem, Predavanja koja je autor održao 10. veljače i 10. ožujka 1927. On je utvrdio da je vjera starih Slavena bila dualistička pa je bogumilstvo preuzelo dobar dio starih slavenskih predodžbi.

⁴⁰ Les deux sources de la morale et de la religion, Paris, 1964, str. 198, 293.

Angjelinović traži narod u radu i motri ga. U *Sinovima zemlje* seljaci oru i siju onu škrtu zemlju, rade teško, gore nego njihova tegleća marva i piju, piju do besvijesti i opet kao marva. (str. 5). Seljaci su neprosvijetljeni. Evo kako sugovornik opisuje stočnu pošast: *E zvali smo...kupovali njekcije...ali njekcije skupe...pritisla ljude zla godina...Gola zemlja, golo nebo...od nikud pare... a opet ne pomažu ni njekcije, ako bolest zahvati...* (str.13). Kao što je autor i njegovi prijatelji isto što i narod, tako je seljak isto što i zemlja. U crtici "Bor" iste zbirke: *On je vidio generacije i generacije te neslomive elementarne snage, što se seljak zove, kako ždere zemlju kao glista, stoput je proguta i stoputa probavi da dođe do tvrde korice kruha. I onda on te pregršti žita odnose niz ovu cestu svi: trgovac, i građanin, i radnik – svi, čitavi svijet...Sadiru s njega devetero koža, a on ipak ostaje tvrd, neslomiv i pripijen uz svoju vlastitu zemlju – on, crna zemlja...* (str. 79). Nije li u blizini ove povezanosti čovjeka i zemlje Zola sa svojim romanom *La terre*?

Međutim, ova biologizacija čovjeka i vjera u pojam rase može podsjetiti na zavičajni roman, također i nazor da su teški rad i izrabljivanje dobri, ako do njih dolazi u zavičaju.⁴¹ U ovoj slici seljaštva ipak nema naglašavanja provincijalnosti, nema ponude mjesne skupine da napravi uslugu konzervativnoj državi. Autor priznaje socijalnu i gospodarsku nepravdu s kojom se miri, iako ona ostaje nepravda. Seljak je tu temelj društva, snažan kao Ante jer je sljubljen sa zemljom. Autor je tu potvrđan prema parazitarnosti vladajućega građanstva.

Seljak je taj koji uza svekoliko socijalno i gospodarsko zlo pokazuje žilavost. Evo opisa maloposjeda u crtici "Dvorac pod topolama" iz zbirke *Robovi zemlje: desetak brazda lana, dvadesetak kukuruza, četiri pet konoplje, nekoliko krpica djeteline, jer svaka kuća imade samo par rali zemlje i to u nekoliko komada. Kao da je netko prostro staru seljačku kabanicu iskrpanu s tisuću šarenih zakrpa...* (str. 17). U crtici "Fačuk" iste zbirke Jura Petolaz drži izvanbračno dijete kojemu njegova majka plaća uzdržavanje. On je zadovoljan, jer mu je potrebna radna snaga djetetova, zavoli malog i žali kad su ga dali u sirotište: *Bu pri meni, bu kovač, bu na našem... a će Bog im dade vole: eto mu seka, pak nek ostaneju na našem gruntu. ..* (str. 97). Ovdje se pisac povoljno odnosi prema djeci i množenju, ali seljaka prikazuje kao boljeg čovjeka jer je slobodan od predrasuda građanskog društva prema izvanbračnoj djeci, izraženima u Napoleonovu građanskom zakoniku. Seljaci iz Bistre idu na rad u Zagreb. Bosonogi, da ne deru cipele, pješke jer željeznica košta 7 dinara a oni rade za 3 dinara na sat. Nose sa sobom nešto kruha, sira, češnjaka, rijetko slanine i zadovoljni su, ne bune se. Ni u Angjelinovića nema društvenog prosvjeda, on uopće nije prosvjedni pisac. U crtici "Malik Rus" iz iste zbirke opisuje seljaka koji se vraća iz ruskog zarobljeništva. U Rusiji je bio dodijeljen jednoj seljačkoj kući. Domaćin je bio na fronti, kasnije je i poginuo. On, Blaž Matek, radio je u toj kući, obrađivao zemlju, a spavao je i s mladom gazdaricom, iako je ona voljela svog muža. Vraća se kući i doznaje da je njegovoj ženi dodijeljen jedan ruski zarobljenik s kojim je ona rodila sina. Tu djeluje simetrija, slično kao i u Unamunovoj kratkoj pripovijetki *El sencillo don Rafael (Cazador y tresallista) – Jednostavni gospodin Rafael (Lovac i kartaš)*. Stari neženja nađe nahoda, uzme ga k sebi i nađe mu dojkiju. Djevojku koja je rodila mrtvo dijete nakon što ju je zaručnik napustio. Na kraju se oženi s dojkijom i ima s njom desetero djece.

⁴¹ Gunter Hartung, "Ueber die deutsche faschistische Literatur (1. Teil)", *Weimarer Beiträge. Literaturwissensch aftliche Zeitschrift*, 14, 1968, br. 3, str. 508.

Kod Angjelinovića ova analogija neutralizira i relativizira nedjelo preljuba. Međutim, Blaž se vraća kući, vidi da je njegova livada lijepo zasijana djetelinom, da su kukuruzi zdravi i brkati. *Vjetrić prošaputa kroz kukuruze i njemu se pričini kao da ga pozdravlja dugo kukuruzno lišće, kao da mu se veseli... i milo mu je... (...). Dodje mu nekako teško... teško i milo da zaplače kao malo dijete, da se baci na tu svoju zemlju i da je zagrlji. Blaž nije mogao ostati u Rusiji jer ona zemlja nije bila njegova, sad ne može otići jer ova zemlja jest njegova. Dolazi doma, pas ga prepozna, vidi da je Rus napravio plot i štalu. Žena mu se opravdava: *Same tebe sam lubila, Blaž...navek eto...Čekala sam te...a opet se pripetilo...Ni duša kriva, Blaž, ni...Mese je krive ... mese... Samo mese, Blaž! Jene večeri tak sam bila sama...tak sama...i eto pripetilo se... Nis štela... nis znala...nis mogla...Blaž gleda njezino dijete ...te plave djetinje oči, pune suza, kao dvije šumske jetrenke pune jutarnje rose. Eto...Našenička je imala isto ovakovo plavo, punano i milo dijete, i ostala je tamo daleko... daleko.. i nikada ga više neće vidjeti... Kako se teško otrgo od njega...* (str. 208). Napokon ga i ruski zarobljenik pozdravlja. Nakloni se do pasa i reče: *Prosti brat!* Blaž sve prašta, on je slobodan od apstraktnih građanskih čudorednih nadgradnji, dijete je potrebno kao radna snaga, a on nije imao djece s Dorom, a njegov pravi identitet je njegova zemlja, privatni i individualni seljački maloposjed kojem je ova epizoda bila korisna.*

Za razliku od pojma naroda u ranijim pjesmama, gdje je narod inkarnacija tradicije, seljak i seljački rad nepovijesni su, što je moderan književni postupak: *Ali nad njima prolazi zlo i dobro, kulture i vremena, civilizacije i ideje, a oni ostaju duboko zakorjenjeni u zemlji svojoj. Seljak je zemlja... (Robovi zemlje, str. 217).* Profesor đacima na ekskurziji priča o seljacima: *Morali su lomiti kamenje u kamenolomima, vući ga svojom marvom, davati svoj rad i dio svega što je radalo na zemlji i priplodilo se u štalama.*

- *Kao robovi...upadne jedan iza leđa profesora.*

Profesor se naglo okrenu:

- *Da, gotovo kao robovi...Istina bila su utvrđena podavanja, što su ih gospodarima morali davati... ali onda je pesnica bila jača i od pisanoga i nepisanoga prava. Bili su vezani uz zemlju...glebae adscripti. Da...da...robovi zemlje...* (str. 227-228).

U crtici "Ribari" zbirke *Nad gorama, nad vodama* opisuje likove u Sućurju na Hvaru. *Niko Slavić, ribarina i mornarina opaljena suncem, isplavljenih teških obrvetina nad sinjim očima jakih zuba i čvrstih vilica kao neki grdni mesarski tučak* (str. 38). To je lik određen teškim fizičkim radom. Rade i žene. One su snažne gotovo kao muškarci. Dogodi se da odu u breme trudne i vrate se s djetetom u naramku. Posvuda teški rad koji sugerira snagu i zdravlje, ne nevolju i potlačenost. Rad nije samo ribarski, već i pomorski. Barba Keko radio je u Kaliforniji, toj maloj Dalmaciji, na ušću Missisipija, kopao zlato oko Ognjene zemlje, krijumčario opijum u Kini, trgovao u Adenu i Singaporeu, bio farmer u Kaplandu. Angjelinović opisuje lokalne likove, djeda Stipetinu Kačića: *krupan je i ogroman starac, nerazmjernih šapa što mu sežu gotovo do koljena. Kad hoda valja se kao stara brodina, sav je obrastao u sijedu raskosmatanu kosu, zamršenu bradurinu i naježene brčine što mu požutiše od pusta duhana.* (str. 44) Ovakvi likovi upućuju prema zavičajnom romanu, oni su vezani uz jedan kraj i zanimanje, bliski su Viktoru Caru Eminu. Međutim, Eminovi mornari ljudi su kojima je pomorstvo poziv, oni ne mogu bez mora, a more im donosi gospodarsku propast.⁴² Kod Angjelinovićevih ljudi rad je sadržaj njihove ličnosti, ako je taj rad pomorstvo ili pustolovni rad u prekomorskim zemljama oni su iznad ostalih ljudi,

kao neko plemstvo nad seljacima. Rad je svakako težak. Momak će se oženiti, a onda će otići preko mora: *Kopaće gumu, orati zemlju, gojiti ovce, biti mornar, loviti salmone ili bakalar, tražiti zlato, gojiti voćke, švercati opium, hvatati rakove (...).* Ona će ostati noseća kod kuće, prihvatit će se mašklina i motike, prignuće se k tvrdome kršu da ga iskrči, da obzida gomile, da na svojim plećima prenese zemlju, svojim znojem zalije svaki prut mladih lozovih sadnica, istezaće mreže, čuvaće mu dijete, čuvati mu prag, ime i obraz, i čekati, čekati, čekati... Slamaće se njena pusta mladost, kršiče se njena najbolja snaga, kopniće njena bujna ljepota.. a ona će čekati vjerno i pošteno, pouzdano i ustrajno. A on će možda doći tek kada mu sinčić bude išao u školu.. i oni neće požaliti ni jednoga trena što njihova najljepša mladost ode u ono dvadesetak motika zemlje...jer tako se živi na ovom kamenu. (str. 52) Socijalno-revolucionarno držanje nedostaje u ovom djelu koje sugerira da je ovakav teški život pravo zadovoljstvo jer čovjek je jedno s njegovom zemljom, a ta zemlja nije Hrvatska kao u realizmu, već uski nepolitični zavičaj pa država, a to je Jugoslavija, može biti mirna i ne treba se brinuti za svoje podanike jer se i sami znaju snaći kad već ne u domovini, a ono u inozemstvu, a osim toga, oni se i ne bune, ne prosvjeduju, strpljivo podnose teški rad i odricanje. U pripovijetki "Stari tragovi" iste zbirke pisac opisuje kako se odnosi kamen da se stvori pedalj obradive zemlje. *U svakom zrnu grožđa po kap je njihove krvi i znoja, što se pretvara i zbori u božju kapljicu, snažno i ognjeno, kao sunčana jara u ovome kršu treperi i zgara* (str. 91). Rad je snaga, identitet, samosvijest i veza čovjeka s njegovim krajem. Lički seljaci u crtici "Poklonici sunca" vrlo su snažni jer *Da nam ne ishrani paša blaga, raselili bi se. Othranimo se na mlijeku i siru, uz težak rad u šumi. Pa što će slabotinja među nama?* Na to autor: *selekcija, prirodna, zdrava, sama po sebi,...*(str. 110). Nije potrebna higijena, bolja hrana, bolji uvjeti rada i stanovanja. U dnu duše Angjelinovićeve leži uvjerenje da je Jugoslavija naprosto savršena država.

Luka Perković mu je u osvrtu na knjigu *Sinovi zemlje* zamjerio da *traži od umjetnosti da bude propagator zdravlja i tumač narodne snage, kao da bi htjeo učiniti od nje apoteku, ambulantu ili dom narodnog zdravlja*, da vidi samo zdravlje i ljepotu kao da je književnost grana športa, a da ne vidi bijedu. Da su njegova nastojanja da bude blizak seljaku samo vanjska gesta, da je njegova crtica feljtonski opis seljaka kako mirno trpi zlo, a sve skupa da je *obična gospodska želja čovjeka sita, zdrava i zadovoljna sa stanjem stvari koje dopušta da jedni preobilje vremena trate lovom, a drugima vrijeme ne dostaje da steknu ni najnužnije za život.*⁴² Kod Angjelinovića je ipak nazočan neki stid što pripada vladajućem građanstvu, *poslije opisa rada u ovoj crtici napisao je Muče sam oborio glavu pred tim tvrdim radnicima i argatima božjim. Iskreno velim posramio sam se ove čiste košulje na sebi.*(str. 114) Rješenje Angjelinović ne nudi i ne traži, pa u crtici "Oklopnici" iz iste zbirke sreće tvorničkog radnika na Marjanu kraj Splita koji mu govori: *Kad nam je dotežalo bunili smo se: štrajkovali. Došli su ljudi i govorili da triba... ovo i ono... U jednu besidu da triba s onih koji imaju poskidati kapute. I nadmetali se pusti ko će jače grdit i ko će nam obećavat veće kolače... A meni sve to nije išlo nikako u glavu... - nasmijaše se tužne njegove velike crne oči uprte ravno u moje zjenice. (...)* Nije stvar u tome, da se s jednoga svuču

⁴² Antun Barac, *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, uredio Vinko Antić, Rijeka – Zagreb, MH, 1968. Tipovi pomoraca u djelima Viktora Cara Emina, str. 512-520.; Ivan Pederin, "Pomorske teme Viktora Cara Emina i njegovi dodiri s nadrealizmom i ekspresionizmom", *Dometi*, god. 5, 1995, broj 7-12, str.131-143.

⁴³ Danko Angjelinović (U povodu knjige "Sinovi zemlje"), Zagreb, 1929., Književnik, II (1930) br. 12. sr. 467-469.

kaput i drugome navuče. Treba stvorit eto nekako tako priliku ka taku okolovštinu da svak može za sebe steći barem po jedan kaput. Ne sulačiti drugome, već navući svakome, - zastane i zarumeni se. (...) Nije bio svjestan, da mi je u svakoj jednostavnoj prostoti svojim gorštačkim zdravim razumom razbistrio mračne pojmove. Pričinilo mi se trenut, da su mu na prsima zasjale srebrene toke njegovih djedova:- oklopnik! Sinu mi kroz mozak (str. 151-152). Bilo je to odricanje od socijalno-revolucionarne misli u smislu Karađorđevićeve Jugoslavije i šestojanuarske diktature.

Erotika je odsutna iz njegovog djela. On opisuje žene u teškom radu bez erotike, štoviše taj teški rad briše iz njih svu ženstvenost. U crtici "Nedovezen vez" (*Robovi zemlje*) opisuje Jašu kako mete zagrebačke ulice, dok njezin zaručnik Ivek miješa beton kod zidara. Ali u njima leži ista ona snaga koja je od njihovih djedova napravila ljute uskoke, megdandžije, Krajišnike. U njima je vjera zbog koje su ginuli za krst časni, za din i Alaha. Ali ta je vjera zapretana i neiskorištena. Ali *lakše se živi bez hljeba nego bez ideala i vjere* (str. 95). Vjera je ovdje element pobune i slobodarstva, dakle politička vrlina, a zemlja je vječna i nepovijesna. *Svi mi, s koljena na koljeno, dubemo i oremo ovu našu zemlju... I kad dođe naš red odlazimo u zemlju, a ona jedina ostaje...* (*Moj Dren*, str. 127). Zemlja je mit domovine. *Kad požute kukuruzi, procvate heljda, kad se zanjišu resasta prosa i polegnu krumpirišta, sve ti se pričinja, da je majka zemlja s obim rukama izvadila dvije sočne nabrekle dojke pune snage i životne radosti, da vrelim sokovima svoga vlastitoga života podoji sve usne i sva srca.* (*Moj Dren*, str. 139). Ovdje je Angjelinović blizak Zoli koji u romanu *La Terre (Zemlja)* opisuje seljaka što zemlju koju više ne može obrađivati prepisuje na sina, iako ga bilježnik od toga odvraća, a sin će ga potom ubiti. Seljak sve to čini jer zemlja pati ako se ne obrađuje. Kod Angjelinovića je ta zemlja ona *naša* domovina koja osobito veseli vladajući sloj što je nastao poslije rata. Pisac to sugerira čak i na usta seljaka, što može djelovati usiljeno i neprirodno.

Angjelinovićevo selo ne će napredak. Velikogoričani npr. ne će željeznicu da im ne kvari zrak, oni prosvjeduju, idu čak do bana. Tu pisac gleda selo iz perspektive grada koji u selu traži prirodu, prirodnost i čisti zrak, ne opažajući siromaštvo. Selo je patrijarhalna vizija pa lugar Mato Mareković kaže: *Kad je u našim selima bilo sve čestito i pošteno i višnjemu Bogu pristupačno, kad se razni krivi proroci, pod firmom i božjom i vražjom nisu brinuli za političku, klasnu i ekonomsku svijest našeg seljaka (Sinovi zemlje, str. 9).* Ovakva patrijarhalnost nije konzervativna ideologizacija sela, već radije idilizacija koju zamišlja prezaposleni građanin što u selu provodi kraj tjedna. To patrijarhalno selo zatvoreni je i statični svijet koji se protiv svega novoga bori pasivnošću, množenjem, nepovjerenjem i tvrdoglavošću, tako Angjelinović u crtici "Je, tak je to!" iz zbirke *Robovi zemlje*. Tu on opisuje zeca s antropomorfnim obilježjima. Njega je okotila zečica u brazdi naše domaće njive koja miriši krvlju i znojem naraštaja. Njegova domovina je nekoliko njiva. Zečica okoti deset ili petnaest zečica, a zimu ih dočeka tek tri ili četiri. Čak i zaostalost i prljavština sela dobri su i ne treba ih mijenjati pa Angjelinović u "Plemenitašima" iz zbirke *Nad gorama, nad vodama* piše: *Prozori su na kući po starom običaju maleni, da jedva možeš glavu pomoliti. Takove su sve kuće u ovim selima, kao da strahuju da im ne uđe zrak u kuću.*

Eto tako stoji selo na ivici stoljetnih šuma. Šume dišu punim grudima. Selo gleda niz široka mirisna polja i smrdi, strahovito smrdi đubrom i izmetinama, razlitom osokom i ustajalim vodama, glune od žabljega kreketanja, tamni od rojeva muha i komaraca...i tone... i tone u blatu...Pored nas prolaze drugi narodi širokim muškim koracima napred,

a kod nas udara čašica, čuje se nazdravica, ori pjesma... Mi ostajemo i zaostajemo aljkavi, neupućeni, bezbrižni... (str. 182). Angelinović je ovim posredno priznao da njegova Jugoslavija nije sposobna za napredak jer su se svi centri gospodarske moći nalazili izvan njezinih granica.

Roman *Moj Dren* gleda poratnu izgradnju: *Jest, naš je problem u tome, prihvati Dečo. – Naučiti da sloboda nameće veće dužnosti nego knuta nad glavom...Poštovati slobodu u sebi, u drugome, za sebe i za drugoga...za nekoga... - I ne biti samo junak u Galiciji ili na Solunu, kroz Albaniju ili na Dobrudži... Biti junak za plugom, za pisacim stolom, u običnom životu...odbi mi se iz grudiju. – Iskupati se iz ovoga blata...* (str.60).

Angelinović ovdje priznaje nesposobnost države da krene naprijed, ali upada u oči da su svi oslonci nove nacionalne svijesti srpski. Tu ima preuveličavanja jer su se kod Soluna borili saveznici, a Srbi su držali samo mali dio fronte.

Selo je odvojeno od grada dubokim jazom nepovjerenja, trgovci i poreznici izrabljuju seljake, političari mu koješta obećavaju, svatko mu pristupa s računicom, a djeca se stide seljaka ako obuku gradski kaput, pa ipak *Preko njih su prošle bure i oluje, povodnja i dušmansko kopito pod kojima ni trava ne ostade, ali oni ostadoše svoji na zemlji, na majčici rođenoj... koja čak njihova ne bijaše.* (*Robovi zemlje*, str. 10). Identitet nacije je na selu, a nacija je Jugoslavija. U crtici "Dvorac pod topolama" u zbirci *Robovi zemlje* osuđuje gospodu koja pristupaju seljaku sa šupljim frazama, a nitko ne će da ih poduči suvremenijim metodama obrade zemlje. Angelinović sada sve više razmatra pitanja narodnog gospodarstva, što ga vezuje uz Vjenceslava Novaka. S druge strane nazor da je seljak zapravo nacija potječe iz njemačkog romantizma.⁴⁴

Angelinović zna gledati građanina očima kojim ga gleda seljak i uživiti se u pogled i perspektivu odozdo prema gore, slično pripovjedačkoj perspektivi pikarskog romana. To je moderno i otkriva nam seljakov mentalitet koji je Angelinoviću poznat jer je bio odvjetnik. U crtici "Fačuk" iz iste zbirke djevojku koja je svoje izvanbračno dijete ostavila na selu gleda seljakinja: *sa je v svili kakti banica. Pela se v autu, a za njom lepi beli cucek.* (str. 92). Mjesnog bilježnika s nadimkom *Joža Vlast* u istoimenoj crtici zbirke *Robovi zemlje* opisuje ovako:

*Ne razumije to čovjeka, ne razumije to lijepe ni pametne riječi. Batinu to razumije, samo batinu, kao marva... (...) Vidite kakovi su! Ne zna to npr. šta je vlast. Ne pokorava se. Nema tu osjećaja dužnosti! Ne mogu nikako utuviti u svoju tvrdu mušku glavurdu, da je vlast – vlast!(...) Ti si mi, bratec, dakle komunista? Zajednica jest, bratec, zajednička, al nije tvoja. Komunist, antidržavni element. Sad ću ja tebe (str. 124-126). Seljaku prijeti ovim riječima: *Ponovna pljenidba i ode druga krava za porez, bratec. Ad 2.: suprostavljanje vlasti i smetanje uredovanja. Kaznena odredba, ha! Buturnica...mda... Ad 3.: klevetanje uredovne osobe pred pretpostavljenom višom vlasti. Molim vas, službeni delikt.*(str. 128)*

Ima li u ovoj slici profesionalne zavisti ili predbacivanja? Teško je reći, no ne daju se poreći Angelinovićeve simpatije prema narodu, koje opaža Živko Jeličić kad piše da se

⁴⁴ Ivan Pederin, "Put Vjenceslava Novaka prema naturalizmu, marksizmu i socijalnom katolicizmu", *Croatica Christiana Periodica*, 8, 1984, br. 14, str. 64-123; isti, "Pojam totalitarizma i nacionalizma u njemačkom romantizmu i realizmu (Lik Slavena i Jevreja)", *Gledišta*, Beograd, 29, 1988, br. 1-2, str. 212-228.

on nije zatvorio u *kulu bjelokosnu*, *on druguje s ribarom u leutu*, *dijeli kruh s pogoničem*, *bratimi se sa skitnicom*,...⁴⁵ Jeličić je našao *put izmirenja ovog starojugoslavenskog lika seljaka i komunističkog pojma naroda*, što *potječe od Lava Tolstoja*.⁴⁶ Seljačka slika politike iracionalna je i naivna, ali ostavlja dojam primitivne snage i čežnje. Evo kako seljaci govore na sajmu: *Jedni su pripovijedali da će njihov "kandidat" isposlovati manje poreze i dozvoliti da se šuma siječe, a drugi da će stvoriti takovu državu u kojoj se neće ići u vojsku, u kojoj se uopće neće plaćati porez, seljaci će samo sjediti na klupama pred općinskom kućom, a gospoda će im se lijepo klanjati do pasa "kakti pred biskupom" (Robovi zemlje, str. 222).*

Selo je mjesto gdje građanin zaboravlja na brige i frustracije svakodnevnog posla, kao u crtici "U lovu na zlatoroga" u zbirci *Nad gorama, nad vodama*. Seljak umije i pozitivno govoriti o politici, kao splitski težak kum Duje u "Oklopnicima" iste zbirke: *Kad ste bili mladići niste smili doć u grad vengo na poklade u maškare i na veli petak u počesijun. Radili ste poje na treću oli na zlu petu. Ovi naš jzik ni bi priznavan od tuju cirkuli, impiegati i poteštati, a mi smo prid njima stali gore vengo tovari, da prosti vaš pošteni obraz...*(str. 137). Ovdje seljak govori ono što mu savjetuju političari, ova izreka, da nije u dijalektu, mogla bi ući i u školski udžbenik pa predstavlja kontradikciju prema onom pasivnom seljaku koji se tvrdoglavošću brani od političara što mu dolazi s praznim frazama. Lik takvoga korumpiranog političara i afarista naći će se u liku Jankića Tamburice u kojem Angjelinović razornim okom gleda na način blizak Krleži: *Inače je gospodin Jankić Tamburica posjednik širokoga, oštro krvlju podlivenoga usaljenoga lica, dobrodušnih, u vlastitu mast utonulih sitnih, svijetlih očiju, dvaju klempavih ušesa i prilične porcije išarane sitnim crvenim žilicama. (...) Gospodin Jankić Tamburica je ratni invalid. On prema tome šepa jedva primjetljivo na desnu nogu. Kao gefrajter dobio je na ruskoj fronti par šrapnelskih kuglica pedalj više desnoga buta, baš u momentu kad je neprijatelju pokazivao punu dozu svoga živoga prezira. Naravno, to je bio dovoljan razlog da bude za njega rat dovršen, a još veći da kao ratni liferant steče krupan imetak.*(str.116) On je purger iz Vlačke ulice, nositelj austrijskih i svetosavskih odlikovanja koje nosi već prema prilici i vinski brat.

Angjelinović je bio pisac građanstva pa je kao opunomoćenik svoje skupine motrio obespravljeno seljaštvo i umirivao građanstvo tvrdeći da onaj liberalistički *laissez faire* nije loš. S likom Jankića Tamburice i Jože Vlasti djelovao je upravo suprotno, on je razarao građanski politički moral u njegovim osnovama. Ovi su likovi u njegovu djelu osamljeni.

Seljaci su vjernici, ali je njihova vjera izvanjska i površna pa ih Angjelinović ne opisuje u crkvi i molitvi, već u krčmi poslije mise: *Već je od rana jutra puna pobožnih vjernika što su već u slavu blagdana božjega trešteni pijani. Sjede seljaci oko zamazanih stolova, nakrivili šešire na uho, pljuckaju preda se, viču, belje se zakrvavljene oči i govore gluposti. Sjede i inače mirni i pitomi ljudi što teško rade i žive sa čoporom djece i rano ostarjelom ženom.* (str.6)

⁴⁵ Ž. Jeličić, *Nav. Dj.* str. 297.

⁴⁶ Ivan Pederin, "Rousseauova misao u Hrvatskoj i njezine evropske preobrazbe", *Dometi*, Rijeka, 24, 1991, br. 4, str. 251-262.

Religioznost je za nj odbijanje napretka i pokornost. Religioznost je bliska praznovjerju, osobito u crtici "Posljednja branjevina" zbirke *Nad gorama, nad vodama*. Dobro i zlo koje se neprestano bore i dalje je u dušama seljaka slično kao što je bilo u dušama njihovih poganskih predaka.

Alkohol je izraz iracionalnog i neracionalnog u životu seljaka. Seljaci piju, zbog toga se loše hrane, padaju u dug, zemlja im ide na bubanj, a po selima *bubraju seoski trgovčiči i birtaši kao krpelji na šugavu psu, odlaze u naše Velike Gorice, a iz Velikih Gorica u Zagreb i Beograd da postanu čestiti, vrijedni i zaslužni privrednici i rodoljubi* (*Sinovi zemlje*, str. 8).

Seljak kao lovac i lugar razuman je, a njegovo mišljenje je kao i u politici sukladno s gospodarovim, on je protiv krivolova, što je izraz njegove pokornosti gospodarima. Tako Miško u *Sinovima zemlje: a kaj bi ja pucal na njih...To je za gospodu, a ja sam tu da čuvam i da im dam mir...(...)* *Treba ih vubiti, al s merom... tak kak se čuva seme za šenicu, za kukuruzu, za grah...tak treba čuvati njihovo seme...* (str.11). Jura Petolaz u istomenoj crtici bio je krivolovac, ali kad je ubio skotnu srnu bilo mu je kao da je ubio trudnu ženu: *Shvatio sam da sve ima svoj red, pak i smrt, a sve što je preko reda da je grijeh, zlo i zločin. Kao da netko pokosi nezrelo žito... gore!*(str. 19). U crtici "Orao kliktaš" iste zbirke piše kako je narod krivo shvatio slobodu 1918. pa je počeo pokolj divljači. U "Djeca sunca" iste zbirke odlazak u lov je razlaz s uljudbom, a u "Na novo leto", također iste zbirke, lov je *strast, golema žeđa pračovjeka lovca* (str. 87), što opet ide u prilog Bergsonova nazora da je čovjek ostao primitivac, te da evolucije nema.

Lovočuvari su spremni boriti se s lovokradicama, pa čak i poginuti kao Miško u "Posljednjoj branjevini" u zbirci *Nad gorama, nad vodama*. Janez Dolenc u istoimenoj crtici iste zbirke dugo slijedi lovokradicu Ciganina. Kad ga je uhvatio s krvavim nožem u zubima kako masnim šakama sadire kožu s ubijene srne i opazio u njegovim očima *životinjski odraz straha i zločina*, Janez se nije više mogao savladati pa je ustrijelio lovokradicu i dobio blagu zatvorsku kaznu. Instinkt lovca ovdje se slijeva s poslušnošću, jedno i drugo ide u korist vlasnika lovišta. Seljaci su uopće spremni ići u vatru da se *gosponu* ne bi dogodilo neko zlo. Otac Jure Petolaza u istoimenoj crtici vidio je kako se nekom gospodinu dogodila nezgoda – ubio je greškom djevojčicu. Jurin otac odmah je sve uzeo na sebe i ne pisnuvši odležao šest mjeseci u tamnici.

U *Moj Dren* pisac je ulovio lovokradicu i razoružao ga uz pomoć Drena koji je metaforizacija pojma *narod*. Otpočeo je s odgojnim predbacivanjima: *Ja ću plaćati lovište, čuvara, kupovati, paziti i štititi divljač, hraniti je, a ti češ, kad ti se god sviđi, ubijati i staro i mlado, u vrijeme i nevrijeme, je li?*(str.156). Onda je on u njemu osjetio lovca i odlučio da ga ne prijavi žandarima i – ubrzo ga pretvorio u lovočuvara. Završava svoje preodgajanje: *Zapamti, da nema prava loviti ko ne uzgaja i ne čuva divljač ... i da divljač ne niče sama iz zemlje. Postani pravi lovac...* (str. 158). Gospodarov interes slijeva se s prirodnim instinktom. U čitavoj epizodi siromaštvo se ne priznaje kao odnos strukture, vlasnički interes je čak osnovica strukture. Zbog tog superiornog držanja prema seljaku zvuči izvanjski i neiskreno piščevo obraćanje Juri Petolazu u istoimenoj crtici zbirke *Sinovi zemlje: E moj Jura, da znaš koliko bih puta, usprkos toga što nemaš sreće s marvom, ja ušao u tvoju kovačnicu i udarao po tvom nakovnju, udarao do besvijesti da zaboravim da sam "gospodin" i bio bih radostan da te mogu dočekati na stanici kao tvoj pazitelj lova.* (str.17). Jura je inače snalažljiv čovjek, malo je seljak, pa malo obrtnik, kupuje novu zemlju, skuca novac u crtici "Fačuk" u *Robovi zemlje*. Seljak je dakle ili snalažljiv ili tvrdočlan, ni u kojem slučaju ne treba pomoći.

Naš seljak inteligentan je i nadaren, takav stereotip seljaka učvršćuje građanina u bezbrižnosti, ali znači i stanovitu samohvalu ako je naš identitet u seljaku. Tako autor u crtici "Djeca sunca" u *Sinovi zemlje* sreće pastirče koje svira frulu tako da je autoru jasno da je dečko pravi glazbeni talent. On ipak mora ostati svinjar jer autor ga ne može dovesti u grad *ovako nepismena, totalnu neznalilcu u svemu drugome, osim za božje zvukove i glasove? Zar da ga dovedem iz njegove šume u grad da ga proždere i od njega napravi sajamsko čudo u nekom noćnom lokal u predgrađu!*(str. 71). Je li to ekspresionistički strah od grada kao kod Milutina Cihlara Nehajeva u djelu *Veliki grad*?⁴⁷ Pojam slobode je pseudoromantički. U crtici "Jastreb" u *Sinovi zemlje* pisac rani jastreba koji mu je krao trčke u lovištu. Jastreb je tu metaforizacija krivolovca. Priđe ranjenom razbojniku koji ne može pobjeći, a ovaj ga dočeka bez straha *s ponosom razbojničkog viteza i prezirom u očima*. Pisac ga zatvori u kavez, a jastreb odbija hranu i uquine. Radije smrt negoli ropstvo.

Cigani u "Uz cigansku vatru" i "Ciganka Dana" u *Robovima zemlje* oslanjaju se na romantička Puškinova oblikovanja Cigana, oni su ljudi koji žive nesputani moralnim zasadama, ali postoji mržnja između njih i seljaka. Pogonič Janko Cigančić je, ali je izuzet iz te mržnje, jer posjeduje dva rala zemlje, zbog toga se *plemeniti brati* u Turopolju prema njemu odnose kao prema sebi ravnom. Jednooki konjokradica s velikim ožiljkom na licu, Ciganin Šiško nema želje da nešto posjeduje, jer *Sve oko nas je naše i božje* (str. 67). Posjed je element reda koji socijalizira ljude. Kad su dobili zemlju Cigani su je zasijali kuhanim sjemenom da bi dokazali da njima ništa ne niče, jer Cigani ne mogu bez slobode i skitnje. Ta romantička i knjiška čežnja za beskrajem i oslobođenjem od ličnosti nije obrazloženje. Bit ciganske slobode je sloboda od zakona i građanskog vlasničkog morala. Tako se stari ciganski knez Andraš Nikolić – Šunta u "Ciganka Dana" tuži piscu da su optužili njegova čovjeka zbog prevara, on nikako ne uviđa razliku između trgovine i prevare. *Danas ti uzima paru jer je pametniji i mudriji, i on je gospodin, tvornica-čovjek, banka-gazda, guguće grleno stari ciganski knez i širi crne zjenice uprskane žutkastim mrljama.*(str. 151) Sin mu naliči *Samo je oko usana imao nešto vučjega i razbojničkoga, kao da je sav onaj ponos odabranoga ciganskoga plemstva prešao u njegov muški lik i slegao se oko velikih bjelasavih zubi*. Ciganka Dana je *zakićena crvenim divljim makovima, vitka i bosonoga*, slobodna je za strast. Na kraju kao starica *Prsi, gata i vucari se s pijanim seljacima* (str. 161).

Cigani su tek dodatak svijetu što se sastoji iz prividno labavog odnosa građanina i seljaka.

U opisima žene razlika između čovjeka i životinje smanjena je do minimuma. U crtici "Mali Rus" (*Robovi zemlje*) vidjeli smo žene kako imaju odnos sa zarobljenicima, ne zbog strasti. Pritom one nisu nevjerne muževima koje vole, već naprotiv vjerne su zemlji jer je nevjera uvjet i prirodni uvod za dobro obrađivanje zemlje. U crtici "Dvorac pod topolama" (*Robovi zemlje*) Bara, koja nosi na tržnicu vrhnje, sir, gljive i drugo, sreće u šumi Bosanca Mehu: *I tako se dogodilo ono što se mora dogoditi kad se u zoru, na samotnoj šumskoj stazi sretnu osamnaest i dvadesetpet godina*. Osobni razlozi, strast, grijeh, regionalne razlike ne igraju uloge. Župnik malo grmi protiv *Turaka*, seoski momci malo mrmljaju, ali Meho uzme Baricu za ruku i odvede je u Zagreb, a u Bistri se ništa ne mijenja.

⁴⁷ Ivan Pederin, "Književno djelo Milutina Cihlara Nehajeva", *Republika*, 45, 1989, br. 5, str.178-190.

U crtici "Šibom po vodi" (*Robovi zemlje*) pisac počinje sentencioznom izrekom da je žena za seljaka samo malo bolja krava, u seljaku je osnovna glad za zemljom. Tako je Štijevova žena Rezika prije udaje išla s Jutom, a nastavila je i kad se udala za Štije. *Ta ona je kako kokica koju treba samo malo rukom pogladiti, da sama čučne, pa nije ni čudo da ne može zaboraviti Jutu – čovjeka i mužjaka, plećata i vitka* (str. 76).

Ova slika žene razlikuje se od Nietzscheove junačke i heroizirane slike odnosa muškarca i žene gdje je muškarac ženi samo sredstvo do trudnoće, a žena muškarcu opasnost i igra.⁴⁸ Danko Angjelinović je odviše trezven i konstruktivan građanin da bi se poveo za Nietzscheom. Zbog toga Štije optužuje Reziku da je preljubnica i *zemlu mu buš prepisala, je?* (str.81) Udara je, susjedi se ne uzbuđuju, jer *Em, joj je muž*, (str. 83), ali Štije je udara i dalje, udara dok ga ne odvedu žandari. *Kad je izišao iz zatvora dočekala ga je Rezika smireno i tiho. Poslagala je na krevet čistu presvlaku, donijela mu šutke u drvenoj košanjici tople vode, oprala mu noge, premda su je teško boljela krsta i opečeni butovi kad se priginjala. Osjetila je uistinu da je on ipak voli, jer muž koji ne voli svoje žene, taj je i ne tuče.* (str. 85) Na kraju je zamrzila Jutu i pričala ponosno susjedama kako je njezin muž lovopazitelj. Između Štije i Jute nije se ništa dogodilo, ništa se ne će ni dogoditi osim ako se napiju *derektora* i sretnu.

Angjelinovićevi likovi nikad nisu individualizirani, uvijek imaju generično značenje, oni su seljaci, ali razlika je uvijek da li su Zagorci ili Dalmatinci. Oni uvijek imaju regionalne konotacije, uvijek je opisan njihov mentalitet. On nikad nije opisao hrvatskog čovjeka.

André Breton smatrao je da samo čudo i čudesno može oploditi književnost.⁴⁹ Danko Angjelinović nije bio daleko od ovoga nazora pa je i selo prikazao kao čudesno utoliko što je život u njemu jednostavan do zbunjujućeg, čovjek je naprosto sluga zemlje koja je uzvišena domovina, možda i Bog, i u tome njegova ličnost nastaje. Tako Štije i Rezika nemaju osobnost izraženu u ljubavnoj želji, časti povrijeđenog muža ili djevojke koja se preko volje udaje. To odgovara želji suvremene književnosti da ličnost kolektivizira, da je raspusti kao individualni predmet poezije, suvremena književnost poznaje samo tip.⁵⁰ Tako Rezika i uopće Angjelinovićevi seljaci nisu ličnost, nego tip, seljaci u generičnom smislu.

Zbog toga i smrt nije nezaboravni događaj u kojem nestaje ljubljena osoba, čim se siromaši naša osobnost. Seljaci su shvaćeni generično kao vegetalni dodatak zemlji, ono postoje kao slijed ahistoričnih naraštaja i gubitak jedne jedinice ne će ih mnogo potresti. Jalša i Ivek odlaze u Zagreb na rad u "Nedovezen vez" (*Robovi zemlje*) da bi se mogli uzesti. Njezini obrazi žute, babe kažu: *Če je morti nagazila na kakšnu copriju* i ne vode je liječniku. Ona umire, po sahrani je daća, i svi su pijani od kiseloga *derektora*. *Bogme imaje prav kumek, ne bu se mučila kak i mi siromahi... a si vre moramo vumreti...* Ljudi umiru kao što najesen otpada lišće sa stabala, nedostatak sućuti ne ističe se, Ivek se ženi još iste jeseni – *Bože moj, došlo je vrijeme momku da se ženi, takav je red, a protiv božje volje se ne može* (str. 143). Život je dakle automatizam u kojem ne sudjeluje razum, čovjek je podvrgnut tom automatizmu.⁵¹ Tako žene u crtici "Mali Rus" ne sudjeluju svojom

⁴⁸ *Also sprach Zarathustra, Ein Buch für alle und keinen*, München, Goldmann, 403, str. 52.

⁴⁹ *Manifestes du surréalisme*, Paris, 1966. *Manifeste du surréalisme*, 1924, str. 24.

⁵⁰ Helmut Motekat, *Experiment und Tradition, Vom Wesen der Dichtung im 20. Jahrhundert*, Frankfurt/Main – Bonn, 1962. Der vierte Aspekt, Die verhinderte Realität als Gegenstand der Dichtung, str. 65-67.

⁵¹ Yves Duplessis, *Le Surréalisme*, Paris, 1955, str. 44.

voljom, razumom, strašću ili osobnom odlukom u preljubu, već se podvrgavaju višem zakonu obrađivanja zemlje koju je tek prividno razumski poremetio rat, pisanje je dakle postupak otkrivanja u kojem je Angjelinović otkrio viši zakon zemlje, zakon viši od ličnosti i epske uzročnosti. Taj zakon je priroda, a priroda nije vegetativna i biologizirana priroda naturalizma, već naprosto nadrealistička priroda koja se više ne pokorava razumu Boileauova stoljeća i osjećajima XIX. st.⁵² Tako je smrt u "Nedovezanom vezu" isto kao i preljub u "Mali Rus" ili Jurina ljubav prema *fačuku* u istoimenoj crtici samo izraz epskog automatizma. Sam Angjelinović povremeno je znao biti vrlo suvremen pisac, što nije znao to je bilo razviti se do suvremenosti u čemu mu je smetalo njegovo jugoslavenstvo i želja da pridobije čitateljstvo za Jugoslaviju.

Tučnjava u seoskoj krčmi prikazana je bez psihološkog, moralnog ili razumskog obrazloženja u "Plemenita restauacija" iz zbirke *Nad gorama, nad vodama*. Tako se seljaci tuku naprosto zato što se nalaze na sajmištu i što piju. Bara se udaje za Mehu naprosto zato što ga sreće sama zorom na šumskoj stazi i što joj je 18 godina, a njemu 25. Različitost podrijetla i vjere samo podvlači prisilni karakter situacije.

Danko Angjelinović je iza Drugog svjetskog rata objavio još zbirku humoreska *Šaka trcaka* (Zagreb, 1954), roman *Posljednja želja* (Zagreb, 1956), zbirku pjesama *Olujna jedra* (Zagreb, 1957) i putopis *Od Jadrana do Tihog Oceana* (Zagreb, 1960).

Humoresku je ograničio na lov i lovačko društvo. Njegov humor je jednostavno karikiranje, on naglašava smiješna svojstva lovca – proždrljivost i hvastavost ne prelazeći nikada u grotesku, kad se kategorije orijentacije u svijetu gube. Tako u humoreski "Kum Miško Vrtimprašak" opisuje *Hrvatsko dobrotvorno i potporno društvo barun Franjo Trenk* čiji članovi nose raskošne odore. Ali *Te krvavo crvene čakšire ispunili su odnosni dijelovi tijela, na kojima se inače najzgodnije sjedi, kao da su se u njih uvalili mesarski panjevi*. Obline stražnjice asociraju i dokazuju i dobru domaću kuhinju. Naglašava se dakle jedna po sebi sporedna dužnost, komika se sastoji u razmaku između kuhinje i rodoljublja s kulturnim elementima dekorativnosti i povijesti. Na ovaj način se hrvatsko rodoljublje i povijest kao nacionalni identitet blago omalovažavaju. Drugi element karikiranja je upotreba scijentističke vrsti teksta u opisu banalnih zgoda: *Kum Miško im je već bio ispuzao iz ruku i radi pomanjkanja stabiliteta u pandurskim donjim regionima, a ponešto i radi onog prokletog Galilejeva izuma, što ga je on nazvao silom teže*.(str.32). Tako opisuje i stjenice *...što navaljuju u kompaktnim kolonama žedne da se napoje ljudske krvi,...*(str.102).

Posvuda opisi gozbi lovaca koji su lakomiji na dobre zalogaje, nego na lov pa će tako kum Miško ustrijeliti pitomu krmaču mjesto divlje. Međutim ti lovci naoružani su modernim lovačkim puškama, fišecima *dolje čizme od kravetina kao stopala rinocerusova, sprijeda dva fotografska aparata, straga...straga...još da ima straga aparat za zagušljive plimove...* (str.128).

U crticama će se naći i parodije u kojima se junaštvo prenosi na područje stola i kuhinje:

Lov lovilo sedam milih druga,
Lov lovilo kroz goru zelenu.

⁵² Marcel Raymond, *De Baudelaire au Surréalisme*, Paris, 1966, str. 337.

Ne ulove lova nikakova,
Do li jedno pitomo prasence.

Parodiranje bez ironije, jer radi se o ljudima poznatim njegovu lovačkom društvu, i humor strukturiran sa skupom lovačkom opremom i dobrom hranom sugerira bezbrižno građansko blagostanje, zatvaranje u jedan mali svijet izuzet iz politike, koliko je to bilo moguće u doba totalitarnog režima. Bilo je to otprilike stvaranje socijalističke malograđanštine, malog svijeta s nevinim zabavama koji ništa ne zna o političkim progovima i zatvaranjima.

Ova knjiga dobro je primljena od kritike. Mladen Stary iskoristio je ovu priliku za umjerenu rehabilitaciju realizma i odbacivanje suvremenih pravaca – *pomodnih izama i, umjesto da se krene niz strmo kamenje prirode, plešu egzistencijalističke plesove po zlatnim parketima inozemnih ludorija (...)* Pa kad netko ponovno progovori jezikom Danka Angjelinovića, tada ga u najboljem slučaju proglaše realinom, u najgorem romantikom. Socrealizam bio je onda još državno preporučeni književni pravac zatvorene državne zajednice koja je inozemstvo napućivala neprijateljima, a među neprijateljima našli su se i suvremeni književni pravci. Angjelinovićevo jugoslavenstvo bilo je Starom dobrodošlo pa je pisao *pa kad govori o odnosu Hrvata i Srba, on je dobro raspoložen i divno iskren.*

*Malo se tko poslije Krleže tako s visoka nasmijao na naše niske i plitke nesporazume, pa bi ta knjiga mogla biti priručni registar svim našim šovinističkim patriotskim glupostima. Angjelinović tjera ironiju do kraja jer je svjestan da samo umjetnik i narod mogu jasno i brzo shvatiti tustu budalaštinu koja je godinama hranila mnoge naše vlastodršce, a koja se sada pomalo ali sigurno tali na ideji bratstva.*⁵³ Angjelinovićevo antihrvatsko jugoslavenstvo ugrađeno je u ideju bratstva i jedinstva. Ako su mu objavljene knjige i napisani osvrti, on je time dobio pečat službenosti s potpisom Partije koja je sve nadzirala i svuda bila nazočna.

U to doba izašle su i neke povoljne ocjene njegovih prijevoda Johna Keatsa i Lodovica Ariosta.⁵⁴

U zbirci *Olujna jedra* on je kao i u onim zbiricama pred četiri desetljeća osjećao snagu na rodnim školjima s kojih miriše kaduljica i vrijesak, ribarski brodići pričinjaju mu se kao hrvatske galijske, berberski šembuci i mletačke fuste, sreće jedre seljačke djevojke. Nov je u toj zbirci opis naše kulturne, a ne samo etničke povijesti pa tako on opisuje u pjesmi "Trogir" taj grad bližeći se pojmovnom svijetu Hanžekovićevih opisa Korčule:

*U toj tamnoj crkvi u sjeni oltara
Pod svodom vjetrova od kamna brokata
Sniva Mladen Šubić, zet Dušana cara,
Ban i vitez vrlji, - godi štiti Hrvata. (str.26)*

Pjesma bliska Nazorovim *Hrvatskim kraljevima* dovodi Hrvatsku, čiji je književni znak Mladen Šubić u gotovo vazalski odnos prema Srbiji i caru Dušanu. U drugoj pjesmi barba Zore promeće se, ne u uskoka ili gusara, već u samog boga Posejdona:

⁵³ *Vjesnik*, XV, 1954, br. 3030, 27. studenoga, str. 5.

⁵⁴ Slavko Lebedinski, Djon Kits, "Stihovi", "Nolit", Beograd, 1960., *Politika*, LVII (1960) 16. oktobar br. 16913, str. 16. i Ivo Frangeš, "Andjelinovićevo prijevoda Ariostova Orlanda", *Republika*, X, 1954, br. 6, str. 506-510.

*Visoko na pramcu sijedi ribar strši,
Vijori mu brada, u ruci mu osti,
Pod njim se na moru odraz neba krši,
I samo će sunce na trozub nabosti.*

*Vozim punom snagom kroz ognjenu zoru
Iz dubine bruje utopljena zvona.
Da li vozim ovo svoga barba Zoru
Ili možda samog boga Posejdona!?* (str. 82)

Pjesnikov pogled sad se širi u povijest svijeta, ali ta povijest ima odnos prema nama:

Na pragu mauzoleja

*Tuđinče, gledaj, na tome pragu
Car-imperator silni je stajo,
Kralj, dužd i papa, tu, mjereć snagu,
Od vlasti nadut, tek za vlast hajo.*

*Taj red kolona uz Nil je blistao,
Al' Ramzes i rob već san su sanje...
Zato su ovdje jedno te isto
Tri vijeka više, tri vijeka manje... (str. 88)*

Angjelinović se ovdje navratio na zvučni stih Moderne, ali nije opisao slijevanje rimske i hrvatske tradicije kao što je to hrvatska tradicija.⁵⁵ S njom se nikako nije mogao sljubiti.

Naći će se tu i poneka moderna pjesma. Tako u pjesmi "Rođak Zane" (str. 13) čovjek nije orijentiran prema socijalnim, povijesnim, kulturnim, gospodarskim, političkim ili zemljopisnim pojmovima, već prema kozmičkim.

(...)
*Svi problemi smrti pod njime se njišu,
Van nad sobom neba on ne pozna krova,
Sve retke života vjetrova mu pišu,
Nebo mu je knjiga, zvijezde su mu slova.*

U putopisu *Od Jadrana do Tihog oceana* koji je objavljen 1960. pred piščevu smrt on je opisao svoje putovanje na dva naša teretna broda do Hong Konga i natrag. On je tu opisao tipove mornara, kapetana koji je *mornarina u svakoj svojoj žilici* (str. 6), mornare koji govore lijepom čakavštinom, igraju briškulu i trešete i čeznu za svojim rodnim selom u Istri ili Dalmaciji. Razmatrao je pitanja napretka na Istoku, sa žaljenjem opaža kako je neka Arapkinja što s njim putuje jako podređena mužu. U Indiji karakter vjere i kastinska podjela ljudi onemogućuju napredak. Nigdje želje ni sposobnosti da shvati pitanja Istoka, pogled na Indiju površan je iz perspektive suvremenih europskih doseljenika i domaćina koji sebe smatraju Europljanima.

⁵⁵ Ivan Pederin, "More i Jadranska Hrvatska u časopisu *Vijenac* (1869-1903)", *Adriatica maritima* Zavoda za povijesne znanosti IC JAZU u Zadru, sv. 14, 1985, str. 39-96.

Nešto je dublji njegov susret s kineskom kulturom u Hong Kongu gdje je posjetio nekog bogatoga kineskog trgovca i opisao njegovu obitelj i kulturu kuće što je izbjegla modernizaciji. Opisao je likove kineskih industrijalaca i trgovaca koji sudjeluju u modernom gospodarskom životu, ali nisu izgubili odnos sa svojom tradicijom.

Autor je opisao brojne i prebrojne banalnosti putovanja, putopis obiluje i nedotjeranostima, čita se i poneka dijalektalna riječ.

Angjelinović je sebe smatrao piscem realinom. Analiza njegova djela pokazala je mnoge elemente nadrealizma u njegovim stihovima koji su dobrim dijelom zatamnjeni njegovim jugoslavenstvom s otklonom prema srpstvu. On je ostao zarobljenikom jugoslavenske državne ideologije i nazora sloja koji je tu Jugoslaviju nosio. Ti nazori pokazali su se uporabivima i u drugoj Jugoslaviji. Kod Angjelinovića ipak postoji svijest da je seljak jedno, a građanin drugo, što nije smetalo Partiju kad ga je prihvatila kao pisca druge Jugoslavije, možda s razloga što je Partija proglasila seljaka *kulakom* i počela ga progoniti čim je osvojila vlast. Međutim, u odnosu komunističke književne kritike koja je prihvatila Angjelinovića zamjećuje se jedno cenzorsko pedagoško držanje, osobito kod Živka Jeličića koji daje Angjelinoviću smjernice da bi ga doveo na liniju.

Angjelinović je potkraj života napisao lovački roman *Posljednja želja* koji je nagrađen 1955. lovačkom nagradom, a Joža Horvat izdao ga je 1956. u Beletrističkoj biblioteci Zeleni trokut u Lovачkoj knjizi. Lov je najstarije zanimanje čovjeka, a naši preci bavili su se lovom mnogo tisuća ili stotina tisuća godina ranije i više nego li poljoprivredom. Ljudi i danas love, a to znači da je lov veza današnjeg čovjeka s počecima *homo sapiensa* ili *homo erectusa*. Lovci čine posebnu čitateljsku skupinu pa su se neke izdavačke kuće znale specijalizirati za lovačku literaturu, kao Paul Parey u Berlinu i Haackmann u Hamburgu. Možemo tu spomenuti i jednog lovačkog pisca – baruna Friedricha von Gagern, rođenog u dvorcu Mokrice.⁵⁶[1]

Angjelinović je poveo čitatelja u Begovo Razdolje u Gorskom Kotaru gdje se osjeća "miris zemlje naše". Tu žive graničari, snažni, hrabri, jednostavni i marljivi. Oni ginu za carsku slavu posvuda u Europi, ali njihove žene rađaju i brže su od smrti. Onda Angjelinović predstavlja svog junaka – starca Luku koji se četiri puta ženio jer "sretnu čovjeku žene umiru, a nesretnu kobile crkavaju". Angjelinović dobro poznaje mentalitet i jezik naroda. Taj jezik je svjež, mirišljiv. Luka se 1878. borio u Bosni i istakao hrabrošću. Sve žene rađaju djecu koja se žene i udaju, Luka ostaje sam i ženi se udovicom Tonkom čiji je muž morao u Ameriku, a ona je tako živjela s jednim djetetom, ni žena ni djevojka. Muž je umro u tuđini. Ovdje se Angjelinović navraća na pitanje masovne emigracije od početka XX. st.⁵⁷[2] koja je našla odraza i u književnosti kod Milana Šenoa – *Roman Silvestra Kalafata*. Iseljavanje je kod Angjelinovića tek rubno pitanje. Središnje pitanje je selo koje on opisuje gotovo idilično. U tom selu nema incesta, silovanja i ubojstava kao kod Zole – *La Terre* – Zemlja.

⁵⁶ Ivan Pederin, "Slika Hrvatske u književnom djelu Friedricha von Gagern", *Marulić*, 19, 1986, sv. 5, str.614-621., Isti, "Djelo Friedricha von Gagern kao ideološki predložak nacizmu", *Slavistična revija*, Godište 35, 1987, br. 4, str.329-342.

⁵⁷ Ivan Pederin, u Arhivske vijesti o iseljavanju iz Dalmacije, Bosne i Hercegovine početkom XX.stoljeća, *Migacijske teme*, god. 12, 1996, br. 3, str. 219-226.

Starac Luka, vrlo ugledni domaćin u selu je dobar vojnik, drvosječa, kosac i lovac. Lov je središnje pitanje romana. Šuma nije kao kod braće Grimm njemačka šuma u kojoj žive likovi iz bajke, nije priroda kao kod Goethea, šuma je područje rada, sječe i lova, napučena lugarima i seljacima, šuma postoji da bi se s njom gospodarilo i dobilo neki profit. Lov je za pračovjeka bio izvor hrane. Međutim pračovjek je imao živ odnos prema životinji koju je lovio, on je smatrao da životinja kao i čovjek ima besmrtnu dušu, čuvao lubanje ulovljenih životinja zajedno s lubanjama predaka u svojoj kući. Nekim životinjama pridavao je nadnaravna svojstva, neke je štovao kao boga, one su bile njegove totemske životinje. Odnos Biblije prema životinji zanemariv je, pa ipak Bileamova magarica govori, a Esau lovi. Lov je u Antici i srednjem vijeku bio temelj odgoja plemića koji se loveći pripremao za rat, tako je u kod Ksenofontovoj *Kirupaiudei* *Κυρουπαιδεια*, a to je odgoj perzijskog princa Kira. U Gottfriedovu *Tristan und Isold* lov je gospodska zabava, a Tristan dokazuje svoje dobro obrazovanje i pripadnost sloju plemića tako što je lovački razmesario ulovljenog jelena. Za Turgenjeva je lov u *Lovčevim zapisima* tek prilika da se sretne s narodom i razmatra gospodarska i druga narodna pitanja. Za Gagera lov i šuma su prostor u kojem jači pobjeđuju, a slabiji podliježu, on je razvio pravu darvinističku teologiju nasilja koja je bila dobro uporabiva za naciste. Za Angjelinovića lov je partnerstvo, pa čak i prijateljstvo sa životinjom. Luka je izazvao medvjeda na dvoboj i ubio ga, ne puškom, već sjekirom da dokaže svoju snagu i junaštvo, napravio je dakle viteški ustupak medvjedu, odrekao se puške, sklopio dakle sporazum s medvjedom kao toreador sa bikom, kako to piše José Ortega y Gasset u eseju o lovu i borbi s bikovima – *La Caza y los toros*. Ubio je medvjeda, ali ga je pekla savjest pa je kasnije spasio malog medvjeda kojeg su napala dva vuka. Starac Luka jako voli svoju kujicu Žunu, tu je najživlji čovjekov odnos prema životinji – pas je prva životinja koju je čovjek pripitomio. Divljač se lovi, ali ne u lovostaju da se ima kada pariti i kotiti, odstreljuju se starije i slabije životinje. Vukove starac Luka mrzi jer su mu zaklali kujicu Žunu i jer su razbojnici, štetočine, kolju ovce više nego li mogu požderati. Lov je za Angjelinovića gospodarska grana s kojom čovjek manje ili više diskretno upravlja. Lovstvo je postalo gospodarska grana i znanost negdje potkraj XIX. st.⁵⁸[3] Angjelinović, koji je sam bio lovac, slijedi pojmovni svijet te gospodarske grane pa tako suvremena država sa svojim gospodarskim ustanovama prodiere i u šumu i odnosi se prema životinjama gotovo kao prema podanicima – upravlja njima na načelu napretka i profita.

Starac Luka ima instinkt i mentalitet lovca koji živi uvijek s nekim odnosom prema životinjama, a vukove mrzi i tamani ih, zna kako oni misle, poznaje im ćud i navike. Jednom ga je zimi čopor gladnih vukova umalo razderao. Dolazi starost i on ih više ne može tamani, a jedan vuk mu ponovno zakolje drugu kujicu Žunu. Starac Luka ga u kući čeka u zasjedi, čeka ga lukavo i oprezno, vuk mu dođe na nišan, starac živne, ne osjeća više sklerozu u nogama, gađa i ubije ga. A onda odmah počne slabost nogu, starac pada u krevet i umire zadovoljan jer mu se ispunila posljednja želja – ubio je vuka.

Vuk je istodobno znak za žilavost i životnu snagu. Luka mami vukove na nišan tako da ubije vučicu što se tjera, njezinom mokraćom natopi spužvu i vuče je po tlu. Vuk sada više ne mari za opasnost jer parenje i nastavak vrste važniji su. Vuk je u Hrvatskoj bio gotovo istrijebljen. Sad je pod zaštitom, preživio je na talijanskom Apeninu, u Španjolskoj, istočnoj

⁵⁸ Npr. u zbirci *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, u svesku *Galizien*, Wien, 1898, pojavio se prilog pod naslovom *Forstwirtschaft, Jagd und Fischerei* Ladislava von Tragtiere, str. 819-881., a tako i u ostalim svescima. Tu se npr. čita kako se divljač njeguje, čita se o odstrelu štetočina i sl.

i sjevernoj Europi. U Hrvatskoj je zaštićen, u Francusku je ponovno naseljen. Angjelinović ne opaža da je vuk ostavio traga u svim europskim jezicima, bajkama, basnama, da je prema tome sastavni dio naše kulture.

I među ljudima ima vukova, to su krivolovci, starac Luka s lugarom uhvati jednoga. Krivolovac je čovjek grabljivac koji ne poštuje lovački moral i pravila. Moglo bi se ići i dalje pa usporediti vukove s državnim neprijateljima, jer suvremena država imala je neprijatelje i manje vrijedne ljude, to su varalice, Židovi i Poljaci, dakle nacionalne manjine u romanu *Soll und Haben* Gustava Freytaga. Diktature XX. st. masovno su progonile svoje građane ako su bili Židovi, klasni neprijatelji i sl.

Angjelinović traži i nacionalne elemente – Turci iz doba kad je starac Luka vojevao u Bosni, nisu više Turci, nego braća, Angjelinović opisuje jedan štrajk loše plaćenih drvosječa, opisuje generalnog direktora šumarije, debeljuškastog gospodina što se dovezao u autu, želi ubiti medvjeda, ali slabo gađa pa mu starac Luka diskretno pomogne. Ovi socijalni momenti rubni su u ovom romanu, možda ustupak uredniku. Spominje nećaka Fabu koji studira šumarstvo u Zagrebu, a u okviru šumarstva je i lovstvo. On zna ono što njegov neškolovani stric uza svekoliko iskustvo ne zna. Starac Luka ima i jednog sina koji se odselio u Zagreb i tamo postao obrtnik. On je svjestan seobe sa sela u grad i potrebe školovanja.

Epski prostor ovog romana hrvatski je prostor ne samo po spomenu zemljopisnih imena. Angjelinović je sa svojim jugoslavenstvom mnogo suzdržljiviji u svojim djelima poslije drugog svjetskog rata nego li ranije.

CROAT SUPPORTER OF GREAT SERBIA – DANKO ANGJELINOVIĆ

SUMMARY

Danko Angjelinović and most of his brothers was a political militant who opposed the imperial and royal rule in Dalmatian Croatia during the period of the Balkan Wars on the eve of WWI. Most of his co/militants became Croat separatists or federalists after the war but not Angjelinović who sided openly and wholeheartedly with Yugoslav integralism as did the Serbs and continued to behave in such a manner after 1945. Most of the politicians who opposed Austria and the Italian occupation of 1919 were persecuted after 1945. Some of them fled abroad, others were confined in concentration camps, some were murdered but Angjelinović survived and received support from Živko Jeličić. This support was official. His poetry shows the influence of Surrealism while many of his poems are permeated by Yugoslav patriotism which is detrimental to their aesthetic value.

KEY WORDS: *a writer, a politician, a realist, poetry, novels.*

